

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA LINGVISTIKU

Ak. god. 2017./2018.

Ivan Mlinarić

Trački jezik i predgrčki supstrat: podudarnosti i razlike

diplomski rad

Mentor: akad. Ranko Matasović, red. prof.

Zagreb, 2018.

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Beekesov predgrčki.....	3
2.1. Fonološki inventar predgrčkog.....	3
2.2. Karakteristične skupine.....	5
3. Tračani i njihov jezik.....	8
3.1. Izvori tračkog.....	9
3.2. Trački kao indoeuropski jezik.....	10
3.3. Glasovni sustav tračkog.....	12
3.4. Položaj u indoeuropskoj jezičnoj porodici.....	17
4. Odnos tračkog i predgrčkog supstrata.....	19
4.1. Skupina <i>-nth</i>	19
4.2. Geminate.....	21
4.2.1. Geminata <i>ss</i>	21
4.2.2. Geminata <i>ll</i>	22
4.2.3. Ostale geminate.....	23
4.3. Skupina <i>str</i>	25
4.4. Negrčko <i>s</i>	25
4.4.1. <i>S</i> ispred zvučnih okluziva.....	26
4.4.2. Skupine <i>ks</i> i <i>ps</i>	26
4.5. Suglasničke skupine.....	28
4.6. Dvoglasi.....	29
5. Uljezi u predgrčkom.....	31
6. Zaključak.....	34
7. <i>Summary</i> (sažetak).....	35

Literatura i poveznice.....	37
-----------------------------	----

1. Uvod

Ovaj rad bavit će se pitanjem odnosa tračkog jezika i predgrčkog supstrata, točnije, ispitat će kakve su i kolike njihove sličnosti i razlike te razmotriti mogućnosti utjecaja tračkog jezika na grčki, tj. vidjeti koliko je zapravo tračkog jezičnog materijala protumačeno kao neindoeuropsko u supstratu.

Prije svega, valja istaknuti kako će se rad, u svrhu prikazivanja obilježja predgrčkog supstrata, oslanjati na predgovor Roberta S. P. Beekesa svom *Etimološkom rječniku grčkog* iz 2010. u kojem u kratkim crtama opisuje sami supstrat koji ne smatra indoeuropskim. Ipak, ono bitnije vjerojatno je kraći pregled predgovora spomenutom rječniku u kojem će se pokušati izdvojiti obilježja koja će olakšati samo istraživanje, a posebno je korisno reizdanje predgovora iz 2013. u kojem su riječi smatrane predgrčkima okupljene u jedan popis prema semantičkim poljima.

Nakon opisa supstrata slijedi opis tračkog, slabo posvjedočena indoeuropskog jezika na tlu nekadašnje Trakije, većinom se oslanjajući na istraživanja Ivana Duridanova, ali i na Katičićev *Ancient Languages of the Balkans*. No, sam teritorij trebat će ukratko opisati, ono malo što se zna o povijesti jezika i njegove rijetke povijesne izvore. Naravno, kontekst tračke povijesti dovest će do opisa samog jezika i pojedinih poteškoća u proučavanju tako opskurna jezika, kao i odnos s pojedinim (moguće srodnim) jezicima, kao što su dački jezik i ilirski jezik ili jezici, u pokušaju svrstavanja jezika u neku od grana indoeuropskog.

Glavni dio rada ukomponirat će oba jezika i pokušati izdvojiti zajedničke elemente onoga što Beekes naziva predgrčkim s malobrojnim ostacima tračkog. Pri tomu će se veći dio osnovati na morfologiji i fonologiji, a nešto manje na etimologiji i semantici. U principu, ono što dosadašnji izvori govore i znaju o tračkom – tražit će se u predgrčkom. Svakako, uzevši u obzir prirodu rada, neće se proći čitav Beekesov broj od oko 780 lema koje smatra predgrčkima, već nešto manji izbor reprezentativnijih riječi koje pokazuju ponavljajuće obrasce vrijedne pažnje. No, u svakom slučaju, riječ je o pronalaženju indoeuropskih elemenata u Beekesovu supstratu, gdje cilj rada nije donijeti nove glasovne zakone ili doći do velikih otkrića, već pokazati eventualnu prisutnost obilježja tračkog u supstratu.

Prije nego što se rad privede kraju zaključkom, ukratko će se iz etimološke perspektive pokušati dati neke zamjerke ili ideje vezane uz pojedine predložene predgrčke riječi kojima takvo podrijetlo nije isključivo nužno.

Na koncu, zaključak će pokušati ukratko obuhvatiti već rečeno, uz isticanje pojedinih zamjerki ili činjenica koje mogu ukazati na vezu tračkog i predgrčkog supstrata, ili koje barem mogu pomoći u daljem istraživanju slabo posvjedočenog indoeuropskog jezika i pretpostavljenog neindoeuropskog supstrata indoeuropskog grčkog.

2. Beekesov predgrčki

U sklopu projekta *Indoeuropskog etimološkog rječnika* Odsjeka za poredbenu lingvistiku u Leidenu u izdanju Brillia, nizozemski lingvist Robert S. P. Beekes (1937. – 2017.) objavio je 2010. svoj *Etymological Dictionary of Greek* (pored etimoloških rječnika slavenskog, hetitskog, keltskog, latinskog, armenskog itd.), nastavljajući tako rad Friska, Chantrainea i Furnéea na temu etimologije grčkih riječi¹ i koristeći izraz *das Vorgriechische* (Beekes 2010: xiii) za supstrat kojemu odbacuje indoeuropsku narav, kao i pelazgijsku teoriju² te moguću povezanost s anatolijskim jezicima. U njemu je vrlo važan uvod u rječnik, čiji predgovor, prije samih lema, sadrži opis tog supstrata koji će poslužiti kao referenca onomu što će se u radu smatrati predgrčkim. Također, dodatnu pomoć pruža njegov *Pre-Greek: Phonology, Morphology, Lexicon* iz 2013. u izdanju Stefana Norbruisa. U njemu je, kao što ime govori, na jednom mjestu okupio sve riječi svog etimološkog rječnika koje smatra predgrčkima, time olakšavši pretragu riječi među kojima su mnoge završile u hrvatskom, poput *λαβύρινθος* „labirint“, *μίνθη* „menta“, *λίρα, κιθάρα* „lira“ → hrv. *lira, gitara* itd.

2.1. Fonološki inventar predgrčkog

Kao fonološki sustav predgrčkog supstrata Beekes pretpostavlja osnovnu seriju triju bezvučnih okluziva: *p - t - k*; samo jedan frikativ: *s*; četiri očekivana sonanta: *m - n - l - r*; a od samoglasnika skupinu vrlo prisutnu u jezicima svijeta: *a - e - i - o - u*.

Ipak, slika fonološkog sustava nije toliko jednostavna. Prije svega, Beekes smatra da je predgrčki posjedovao tek jednu seriju okluziva, bezvučnu, što potkrepljuje činjenicom da se sve tri serije okluziva smjenjuju u istim riječima grčkog pod uvjetima koji nisu evidentni – pojava u jezicima koja i inače ukazuje na to da je riječ o posuđenici.³ Dakle, kako je njihova vrijednost različito ostvarena kroz grčke primjere, teško će pomoći u detekciji točnije

¹ H. Frisk: *Griechisches Etymologisches Wörterbuch* (1954.-1972.); P. Chantraine: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque* (1968.); E. J. Furnée: *Die wichtigsten konsonantischen Erscheinungen des Vorgriechischen: mit einem Appendix über den Vokalismus* (1972.)

² Teorija prema kojoj su prastanovnici Grčke govorili indoeuropski jezik.

³ No, oblike čije različite varijante nisu bezvučne takvima i rekonstruirana (*δάφνη/δαυχν(α)* „lovor“ < *dak^wn-; Beekes 2010: xvii; a ne kao *tak^wn).

vrijednosti. Također, mogućnost opreke okluziva na osnovi razlike kao što je *fortis-lenis*, koja je prisutna u anatolijskim jezicima,⁴ očekivano odbacuje (Beekes 2010: xvi).

Pored toga, vrlo se neobičnim i zanimljivim čini prijedlog da su suglasnici u predgrčkom mogli biti palatalizirani i labijalizirani. Takav sustav Beekes bazira na prisutnosti slogova poput *dwe*, *two* ili *ryo* u zapisu mikenskog na linearu B, ali i na pojedinim višestrukim odrazima predgrčkih oblika u grčkom, kao što stgr. *ἀόχην* „vrat“ poznaje oblik iz lezbijskog dijalekta *ἄμφην* – koje izvodi iz zajedničkog oblika *an^wkēn (Beekes 2010: xvii; u prvom bi slučaju bila riječ o gubitku nazala, a drugom o disimilaciji). Iako se može činiti da je riječ samo o pukim formulama koje opisuju promjene u predgrčkim oblicima, kao što neki gledaju na indoeuropske rekonstrukcije, učestalost takvih oblika sugerira predgrčko/negrčko podrijetlo (gdje labijaliziranost ili palataliziranost prelazi sa suglasnika na prethodni slog prema obrascu *aR^y > aiR ili aR^w > auR). Premda, naravno, i sam autor ističe kako nije nužno da svaki suglasnik može biti tako obilježen (fonem kao što je *m^y* vrlo je rijedak u jezicima svijeta;⁵ Beekes 2010: xvii). Uz to, činjenicu da je formula *aR^y > aiR prisutna kod svih sonanata osim *l* koristi kao argument njegove moguće palatalizacije, pogotovo ako se uzme u obzir česta prisutnost geminate –λλ– u riječima supstrata (Beekes 2010: xvii).

Ranije spomenuti izostanak aspiracije u okluziva kao da upućuje na nepostojanje glasa *h* u predgrčkom. No, iako je njihov broj malen, pojedine riječi supstrata pokazuju #*h*- (Beekes 2010: xix; *Ἑλληνες* „Heleni“, *Ἑφαιστος* „Hefest“), što bi se moglo pripisati naknadnoj intervenciji grčkih govornika, ali samo kada ne bi postojali pojedini primjeri iz mikenskog u kojima je početno *h* također prisutno, transliterirano kao *a₂* (2010: xix; *a₂-ra-tu-wa*, *ko-ri-a₂-da-na*). S druge strane, za frikativ *s*, koji je nesumljivo bio dio fonološkog sustava, uočava alternaciju na početku riječi tipičnu indoeuropskim jezicima – *s*-mobile. Pa iako ga nalazi samo ispred okluziva i jednog sonanta – *m* (Beekes 2010: xxiii; *σμήρινθος/μήρινθος* „konac, nit“, *σκιδάφη/κιδάφη* „lisica“), ono bi se moglo pripisati upravo osjećaju indoeuropskih govornika prilikom usvajanja posuđenica, ako je uopće riječ o njima. Zanimljivo, Beekes ovoj pojavi pridodaje i protetski vokal, koji u velikom dijelu slučajeva, vezanima uz *s*-mobile kao i onima gdje nije, glasi *a* (Beekes 2010: xxiii; *ἄσκάλαφος/κάλαφος* „vrsta ptice, možda sova“), tj. u 77,6 %⁶ njih, dok ostale protetske samoglasnike ili dvoglase smatra odrazima tog istog *a*.

⁴ Pored njezina dokazivanja u anatolijskim jezicima (Sturtevantov zakon), ovakva distinkcija prisutna je npr. u njemačkom (Kapović 2008: 147).

⁵ Kao u nekim bsl. jezicima ispred prednjih vokala (rus. *месяц* [ˈmʲɛsʲɪts], lit. *mėnuelis* [mʲɛːˈnɔlʲɪs]; mjesec).

⁶ Od 116 primjera, njih 90 glasi *a*, 10 *o*, 6 *ē*, 5 *e*, 3 *i*, a 2 *ai*.

Što se samoglasnika tiče, pretpostavljeni sustav od njih pet ne smatra toliko sigurnim (Beekes 2010: xix-xx). Naime, unatoč čestoj prisutnosti samoglasnika *e* i *o* u supstratu, njihov izostanak u sufiksima⁷ otvara mogućnost da su mogli nastati od *a*, ili putem gore spomenutog prelaska labijaliziranosti/palataliziranosti na prethodni slog. Beekes, recimo, nudi primjer takva razvoja u rekonstrukciji imena boga Apolona, gdje oblike poput dorskog *Ἀπέλλων* (hom. *Ἀπόλλων*) rekonstruira kao *Apal^vun (Beekes 2010: xx; het. *Apaliunaš*). Također, sumnja u spomenute samoglasnike dolazi i iz toga što ih ne nalazi u dvoglasima, ali to i ne čudi s obzirom na to da pretpostavlja samo 2: *ai* i *au*, dok ostale takve skupine iz supstrata (prisutne u grčkom kao naslijeđene iz prajezika) ne smatra dvoglasima. Na koncu, Beekes ističe nesigurnost u postojanje distinkcije kratkih i dugih vokala u supstratu, jer iako primjeri vrlo često poznaju u odrazu samo dulju varijantu – stanovito kolebanje javlja se u zabilježenim odrazima (Beekes 2010: xx; *θρινάκη – θρῖναζ*⁸ „trozubac“)

Naravno, ne treba smetnuti s uma poluvokale, za koje pretpostavlja da su u predgrčkom bili *y* i *w*. Svakako, njihovi odrazi u grčkom nezahvalni su i teško im je naći tragove, ali pojedini primjeri postoje. Tako, recimo, oblici pojedinih dijalekata koji su duže sačuvali *-f* pokazuju kako je oblik *wa-* vrlo vjerojatno bio očuvan na početku riječi, kao što bi se *ya-* mogao očuvati na počecima nekih riječi (Beekes 2010: xviii; *ῥάκινθος/φάκινθος* „zumbul“; *ἴαμβος* „jamb“, *Ἰάσων* „Jazon“), premda ono u grčkom pravilno nastaje kao odraz ie. *yh₂.

2.2. Karakteristične skupine

No, ako već sami opis fonološkog sustava ne pomaže u razlučivanju predgrčkih riječi od onih naslijeđenih iz prajezika, Beekes izdvaja glasove te glasovne skupine koje smatra dijelom supstrata.

Prije svega, istaknut je bilabijalni zvučni okluziv koji je već odavno problematičan u indoeuropeistici. Naravno, *b* u grčkom može nastati od ie. *g^w (*g^wōws > stgrč. *βούς* „govedo“, stind. *gáuš*, stir. *bó* „krava“, steng. *cú* > eng. *cow*, arm. *kov*, latv. *guovs*, slav. *govędo*), ali bilo bi vrlo nezahvalno i neozbiljno svako *b* svesti na odraz labijaliziranog

⁷ Izuzev oblika *-ονθος/-ονθη*, koji su zapravo varijante: *ὄλονθος/ὄλοντός* „divlja, nezrela smokva“, *μηλόλονθη/μηλ(ολ)άνθη* „kukac, balegar“ (Beekes 2010: xix).

⁸ Početno *θρι-* uvelike podsjeća na ie. *treys „tri“ (stgr. *τρεῖς*, lat. *trēs*, slav. *trъje*), ali odbacuje grč. podrijetlo. No, riječ poput *θρίδαζ* „salata“ pokazuje da taj korijen ne mora biti stran predgrčkom (ako su povezani).

okluziva ili pak spornog indoeuropskog *b (*bel- „snaga“ > stgrč. *βελτίων* „bolji“, stind. *balam* „snaga“, slav. *bolii*), već valja pretpostaviti kako je riječ o posuđenicama – bile one iz supstrata ili ne. Nadalje, iako se striktno ne ističe problematika indoeuropskog *a, prisutnost tog samoglasnika u dvoglasu *au* ne mora biti sporna s obzirom na to da se svaki taj *au* svodi kao odraz ie. *h₂ew/*eh₂w u grčkom (*h₂ews- > stgrč. *αὔριον* „sutra“, lat. *aurum* „zlat“, *aurōra* „zora“, lit. *aušra*, stnord. *austr* „istok“, slav. *jutro*). No, činjenica da se ono u naslijeđenim riječima najčešće nalazi na počecima riječi, a u pretpostavljenim riječima supstrata tomu ne mora biti slučaj (*σαύρα* „gušter“; Beekes 2010: xxi), upućivala na posuđenicu. Pored toga, dvoglas *ou*, vrlo prisutan i u naslijeđenim riječima, trebao bi predstavljati fond supstrata koji se ne smatra dvoglasom, već slijedom koji nastaje po ranije spomenutom modelu aR^w > auR (Beekes 2010: xx; model koji bi, doduše, bolje glasio kao VR^w > VuR). No, bilo kako bilo, u jeziku kao što je grčki, koji je gotovo savršeno očuvao ie. dvoglase, isticanje ovih dvoglasa kao stranih teško će pomoći. Ipak, ono što zasigurno može pomoći u njihovoj detekciji u grčkom jest postojanje početnog #s- (ispred glasova koji nisu bezv. okluzivi), intervokalnog –s– i njegova pojava ispred zvučnih okluziva (*sb/sg*). Također, skupina *stl* podsjeća na onu *str*, o čemu će još biti riječi u nastavku.

Nadalje, Beekes ističe pojedine zahtjevnije glasovne skupine koje pripisuje supstratu (v. Beekes 2010: 2a). Prije svega, tu su skupine naznačene kao moguće, ali rijetke u naslijeđenim riječima (*βδ, γδ, κμ, γν, κτ, μν*), kao i problematični dvoslovi *ψ* i *ζ* te učestao dugi samoglasnik – *ω*. Naravno, sasvim je očekivano da se pojedini fonemi ili njihovi slijedovi podudaraju među jezicima. Ipak, poznavajući povijesnu fonologiju grčkog, neke se skupine ipak čine manje izglednima kao rezultati razvoja iz prajezika, a posebno se ističu oblici koji se mogu smatrati geminiziranim oblicima bezvučnih aspiriranih okluziva (*πφ, τθ, κκ*).

Osim pojedinačnih ostvaraja, lakše sredstvo u potrazi za riječima supstrata jesu oni višestruki iste riječi. Među njima, u svom vrlo iscrpnom istraživanju, Beekes pronalazi brojne fonološke pojave koje se ponavljaju u različitim odrazima istih leksema. Tako u riječima supstrata nalazimo prenazalizaciju (Beekes 2010: xxiv; *κάχρως – καγχρως* „osušen ječam“), nazalizaciju (*φληδώντα – φλήναφος* „brbljavac“), alternaciju labijala i alternaciju dentala s likvidima (xxiv, xxviii; *βύσταζ – μύσταζ* „brkovi“ te već spomenuto *δάφνη – λάφνη*), metatezu likvida (xxix; *κισσός – κρισσός* „varikocela“), reduplikaciju te druge smjene glasova.

Ipak, uzevši u obzir opseg rada, ove pojave neće biti toliko proučene ni opisane, kao što je i slučaj s nekakvim detaljnijim pregledom morfoloških obilježja supstrata. Točnije, čak 135

predloženih sufikasa (v. Beekes 2010: xxxiv) teško je proučiti i takav bi posao bio rad za sebe. Naravno, među njima nalaze se brojni oblici podudarni s grčkima, što i ne čudi ako se vidi koliki im je fond,⁹ ali oni relevantniji analizi bit će zasigurno uključeni.

No, kako se utvrđivanje riječi supstrata ne bi činilo toliko teškim, krajevi riječi mogu uvelike pomoći. Najprije su istaknute riječi koje završavaju samoglasnicima (v. Beekes 2010: 3.), uz napomenu da *-a#* kao naslijeđeno u grčkom može doći jedino od ie. **-ih₂*. Preostalim završnim samoglasničkim nastavcima (*i*, *y*, *ō*) pridodan je i nastavak *-eus#*, čija je velika prisutnost u riječima supstrata (Beekes 2010: x1; βασιλεύς „kralj“, usp. imena grčkih junaka: Ἀχιλλεύς „Ahilej“, i Ὀδυσσεύς „Odisej“), a čije *-eu-* ne smatra dvoglasom. Također, Beekes pretpostavlja supstratu i one riječi koje imaju završnu skupinu *-ar/or/yr/ōr#*, kao i one sa završnim *-n#* ili *-as#*, te već spomenute dvoslove *ψ* i *ζ* na krajevima riječi. Naravno, valja uzeti u obzir mogućnost da su Grci sami dodavali nastavke pojedinim posuđenim riječima (Beekes 2010: x1-xli), što nikako ne olakšava pronalazak stranih riječi u njihovu jeziku.

Na koncu, može se spomenuti Beekesova tvrdnja da *ē* često predstavljava supstratno *ā*, iako je nekad teško razlučiti je li riječ o prethodnom *a* ili *e* (Beekes 2010: xx; Ἀήμυος – Λάμυος, otok u Egejskom moru). Prema tomu, što se kraja riječi tiče, moguće je da su Grci prilagodili kakvo *a* na kraju riječi deklinaciji ženskog roda, stoga ne bi bilo loše spomenuti samo neke od brojnih takvih riječi¹⁰ zbog njihova ulaska u hrvatski: μαλαχή „sljez“ → hrv. *malahit*, ψυχή¹¹ „duša“ → hrv. *psiho-*, Ἀθήνη „Atena – božica mudrosti, ratovanja“, Ἑκάτη „Hekata – božica čarolije i podzemlja“.

⁹ Oblici, tj. glasovi i skupine glasova čija bi se podudarnost mogla pretpostaviti metodom poput one Ringea ili mentora ovog rada (Matasović 2011; 43-44).

¹⁰ Valja spomenuti i pokojni primjer iz tračkog, a to su jezero Bolbē i božica Semelē.

¹¹ U slučaju da glagol ψύχω „puhati“, iz kojeg je izvedena imenica, nije u vezi s ie. **b^hes-* > stind. *bhastrā* „mijeh“, alb. *badër* „narcis, maslačak“ (potonji cvijet dobro pokazuje semantičku vezu).

3. Tračani i njihov jezik

Sjeveroistočno od Egejskog mora, na zapadu do Vardara pa kasnije do Strume, na istoku do Crnog mora, sa sjevernom granicom na planini Balkan, još od najranijih grčkih izvora (Homer, Herodot, Hekat) prisutni su Tračani, iako njihovo područje treba proširiti i preko Bospora i Dardanela, preko mora na sjevernoegejske otoke Samotraki i Lemnos, gdje sveukupno, uzevši u obzir njihovu raštrkanost i razjedinjenost, ne treba sumnjati u lingvističko jedinstvo (Katičić 1976: 128-135). Samu njihovu prisutnost teško je precizno datirati, ali sigurno je da su obitavali na Balkanu prije dolaska Grka, a pretpostavke sežu sve do početka drugog tisućljeća prije Krista (Katičić 1976: 132-134). Izvori bilježe da su bili lovci i ratnici visoka rasta i svjetlije puti i očiju, kao i plave ili crvene kose (Russu 1969: 27-28), a samo zajedničko ime ostaje nepoznanica.

Isto tako, Tračani su bili poznati po svojoj keramici i metalurgiji (Russu 1969: 33-34), kao i glazbi i pjesništvu, a smatra se da je kult Dioniza i Aresa u staroj Grčkoj došao upravo od njih (Katičić 1976: 129). Famosni gladijator Spartak bio je Tračanin, možda je i Orfej bio tračkog podrijetla, dok neki smatraju i da je južnoslavenski kult Dodole posljedica tračkog utjecaja (Dragnea, 2014: 19).¹² Očekivano, u duhu vremena Tračani su bili mnogobošci, a najpoznatija božanstva su (Duridanov 1985: 68-69): *Sabazios/Sabadios* (paralelno sa slav. *svoboda* < (?) ie. **swoyo* „svoj, sebe“),¹³ inačica Dioniza, tj. Baha (lat. *Baccus*, grč. *Βάκχος*), ili jednostavno njegov epitet (uz Dioniza se često vezao epitet *ἐλεύθερος* „slobodan“); božica obitelji i braka *Bendis* (**b^hend^h*- > stgrč. *πενθερός* „tast“, avest. *bandyaiti* „spaja“, lat. *offendix* „čvor“, pgerm. **bindan* > eng. *bind*), često povezana s Hekatom i Artemidom; kao i božica u funkciji majke zemlje *Semelē* (**d^heǵh^hōm* > stgrč. *χθών* „zemlja, tlo“, lat. *humus*, lit. *žemė*, slav. *zemlja* → božanstvo *Mati (Syr) Zemlja*), (?) frig. *zemelō* „majka zemlja“).

Prema tomu, ako su Dačani mogli kulturom i vjerovanjima utjecati na Grke, bilo bi čudno da iz susjedstva nije bilo neke vrste jezičnog utjecaja.

¹² Premda, treba uzeti u obzir da isti rad donosi neobičnu etimologiju za slav. boga Peruna < **pur-* „vatra“.

¹³ Drugi dio riječi, *-dios*, predstavlja već dobro poznatu ie. riječ za božanstvo.

3.1. Izvori tračkog

Trački jezik izumro je indoeuropski jezik koji se, kao što je već rečeno, govorio u povijesnoj Trakiji, dakle na tlu današnje Grčke, Makedonije, Bugarske i današnjeg europskog, dijelom i azijskog dijela Turske (SZ Male Azije). Smatra se da je izumro negdje u 6. st. kada su i posljednja brojna tračka plemena helenizirana od strane susjednih Grka ili pak romanizirana, a nije zгорега pretpostaviti slavizaciju na nekim područjima.¹⁴ S obzirom na slabu pismenost i razjedinjenost zemljopisno raštrkanih plemena, ono poznato o Tračanima dolazi iz neposrednih izvora naroda s kojima su bili u dodiru, a samim time i većina zabilježenih spomenika tračkog.

Ipak, natpisi na tračkom postoje, iako ih je svega nekoliko. Prvi je i najpoznatiji prsten iz Ezereva, grada u blizini Plovdiva, zlatan prsten koji su pronašli dva seljaka 1912., a datira iz 5. st. pr. Kr. (Duridanov 1985: 88-89). Konsenzus jest da je ugravirani jezik pisan grčkim alfabetom trački, ali činjenica da je natpis u tih svega dva retka pisan *in continuo* otvara mogućnost raznim interpretacijama sadržaja. Među njima, predlaže se invokacija poput one u Duenesovu natpisu, predstavljanje vlasnika prstena i njegova podrijetla, svađa dviju supruga, posmrtni obred itd. Ipak, s druge se strane neki vrlo uporno trude povezati natpis s najrazličitijim jezicima: litavskim, grčkim, pa čak i gruzijskim (v. Detschew 1957: III).

Drugi je izvor natpis iz Kjolmena, sela u blizini Preslava, a pronađen je 1965. i datira još iz 6. st. pr. Kr. te je također pisan, tj. uklesan grčkim alfabetom – točnije 56 ili 60 grafema u tri kratka retka (Duridanov 1985: 95). Uz njih, tu je i prsten iz Duvanlija, sela u blizini Plovdiva, koji seže u 5. st. pr. Kr., gdje je od 21 znaka njih 16 čitljivo, a ponovno na alfabetu donosi riječi koje se čine tračkima od kojih je najvažnija posljednja riječ *MEZHNAI*, koja se povezuje s tračkom riječi za konja (*mend > mes. konstrukcija *Juppiter Menzana*, alb. *ment* „sisati, sisavac“, bret. *menn* „mlada životinja“). Pored toga, u okolici Duvanlija pronađena su četiri pladnja gdje na svakom stoji isti natpis – *DADALEME*, a također se smatra kako je riječ o spomeniku tračkog (Duridanov 1985: 100-102). Naravno, ovi izravniji ostaci nisu jedini izvori za njegovo proučavanje, već treba obratiti pažnju na onomastiku, toponomiju, hidronomiju te ostale primjere iz grčkih ili latinskih izvora, kao i pojedine glose u grčkim natpisima.

¹⁴ Ime grada Plovdiva slavizirani je oblik tračkog *Pulpudeva* (za razl. od grč. *Φιλιππούπολη* < *Φιλιππούπολις*).

Pored toga, dio materijala dolazi iz antičkih izvora, koji donose 23 riječi posebno naglašene kao tračke u spisima – iako nekima etimologije, time i trački karakter, ostaju nejasne (poput riječi *kalamíndar* „platana“, ali zato: *bólinthos* „tur“ < (?) *b^hol-e/int;¹⁵ *bríza* „raž“ < *wriǵ^h, stind. *vrīhi* „riža“;¹⁶ *skálmē* „nož, mač“ < *skolmā, stnord. *skǫlm* „šiljast bodež“). Uz njih, pojedine riječi ili korjenovi u toponimiji i onomastici pokazuju kako bi trački trebao biti jedan od jezika indoeuropske jezične porodice. Kod toponimije Katičić ističe (1976: 140-141): *Bérga*, *Béργισον* (*berg-* < *b^herg^h-, slav. *brěgъ*, njem. *Berg*);¹⁷ *Γερμανία*, *Γέρμεννε*, *Germisara* (*germ-* < *g^{wh}er-mos, stgrč. *θερμός*, lat. *formus*); *Beodizos*, *Burtudizos*, *Τυρόδιζα* (*diza-* < *dig^h, stgrč. *τείχος* „zid“, stperz. *didā* „tvrđava“), *Βενδιπαρα*, *Βόσπαρα*, *Δαρδάπαρα* (*-para* < *por/per, stind. *pāras*, stgrč. *πόρος*). Onomastika, s druge strane, često daje primjere u kojima se veliča moć i snaga pojedinca ili ga se uspoređuje sa životinjom (Katičić 1976: 140-141): *esb-/asb-/asprios-/esvas-* < *h₁ék^wos „konj“ (stgr. *ἵππος*¹⁸ „konj“, stind. *aśv-a*, lat. *equus*); *Ζμερτομαρος*, *Βηριμαρος*, *Καρσιμαρος* (*-maro* < *mōro/mēro „velik“, stir. *mōr*, *mār*, got. *mērs*); *Σπαράδοκος/Σπάρτακος* (*spara-* < *sperH- „koplje“, lat. *sparus*, njem. *Speer*, eng. *spear*). No, svakako, pojedini primjeri iz onomastike i toponimije, koliko god uvjerljivo djelovali, moraju se uzeti sa zadržkom s obzirom na to da je ponajprije riječ o pretpostavkama značenja imena.

3.2. Trački kao indoeuropski jezik

Još u 19. stoljeću, počevši od Jakoba Grimma, lingvisti i orijentalisti bavili su se pitanjem tračkog. No, najpoznatije ime početka proučavanja tračkog zasigurno je Wilhelm Tomaschek, češko-austrijski geograf i orijentalist, koji je u razdoblju 1893. – 1894. objavio *Die alten Thruker. Eine ethnologische Untersuchung*, svoj rad iz područja etnologije u kojem se, među ostalim, bavi tračkim glosama, osobnim imenima i toponimijom. No, bio je to tek početak proučavanja rijetkih izvora jezika koji se danas gotovo jednoglasno smatra indoeuropskim.

¹⁵ Katičić (1976: 138) rekonstruira ie. korijen kao *b^hǵ-ent-, što ne odgovara ie. glasovnim zakonima.

¹⁶ Stind. oblik vjerojatno je došao u hrvatski, najprije preko grčkog, gdje je preuzet kao *όρυζα*, potom tal. *riso* te njem. *Reis*.

¹⁷ Usp. rijeka *Bregalnica*, za koju Duridanov (1975: 157) predlaže slavensku analogiju (prema *brěgъ*) nastalu prilikom usvajanja grada Bargale (grč. *Βάργαλα*), koji bi bio odraz ie. *b^horg^h-alā.

¹⁸ U grčkom je slično ime *Φίλιππος*, doslovce „onaj koji voli konje“ (*φιλέω* + *ἵππος*) → hrv. *Filip*.

Pored Tomaschecka, valjda pridodati i brojna druga imena iz spomenutog razdoblja koja su pridonijela proučavanju tračkog: Pierre de Lagarde (*Einige Bemerkungen über êrânische Sprachen außerhalb Êrâns, 3. Thrakier, Phrygier un Armenier*, 1866), Rösler (*Über das Thrakische*, 1873), August Fick (*Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas*, 1873), Gustav Meier (*Zu den thrakischen Glossen*, 1894), Felix Solmsen (*Zum Phrygischen*), Paul Kretschmer (*Einleitung*, 1896), Stefan Mladenov (*Imenata na deset bulgarski reaki*, 1915; *Albanisch und thrako-illyrisch*, 1928), Georges Seure (*Onomasticum Thracicum*, 1920), George G. Mateescu (*I Traci nelle epigrafi di Roma*, 1923), Norbert Jokl (*Thraker. Sprache*, 1929) itd.

Što se same pozicije tračkog unutar indoeuropske jezične porodice tiče, ona se može pretpostaviti tek postavljanjem određenih sustavnih glasovnih pravila, eventualno podudarnih s onima u nekim od jezika porodice (barem onih prisutnih u malobrojnim tračkim izvorima).

U ovom trenutku, čini se da je trački prošao proces satemizacije i proces poput Grimmova zakona. Očekivano, teško je biti potpuno, pa i manje no potpuno siguran u to, ali tragovi potonjeg procesa kao da su prisutni u dvostrukim varijantama riječi u kojima se pretpostavlja provođenje takve promjene u ie. okluziva (Katičić 1976: 143; *Bitus – Bithus, Σπαράδακος – Σπάρτακος, Κραστωνία – Γραστωνία*). S druge strane, sibilizacija ie. pal. okluziva razmjerno je prihvaćena (ranije spomenuti *bríza* < *wřīg^h; *esb-* < h₁ék'wos). Što se sonanata tiče, nema većih poteškoća, može se tek spomenuti alternacija *m* i *b* (Katičić 1976: 144; *Βάργος – Μάργος, Δόβηρος – Domerus*), uz neka druga fonološka obilježja, kao što je umetanje bezvučnog dentala između *s* i *r* – obilježje tipično različitim ie. jezicima (o čemu će biti riječi kasnije), kao i moguća sibilizacija dentala i velara (Katičić 1976: 144-145; hidronim *Στρομόν* → rijeka *Struma*, eng. *stream* „potok“, njem. *Stromm*, stir. *sruaimm* „potok“, hrv. *struja* < *srew- „teći“; potom *Δειζας – Ζειζας, Ζβελθιουδρος – Ζβελσουδρος*).

Nove nedoumice donose samoglasnici, točnije *o*, jer iako se čini kako je pravilno prešlo u *a*, izvori poznaju i konzervativniju, nepromijenjenu varijantu (Katičić 1976: 145; *Πορόλισσος – Paraliseses, Costoboci – Castabocae*). Ovakvo se stanje, linijom manjeg otpora, može ponovno pripisati činjenici da su stari Grci te latinofoni govornici tračka imena pisali po sluhu te pritom griješili, ali i mogućem prijelaznom stanju *o* > *a* koje se upravo tada odvijalo, ili je ono pak dijalektalno bilo različito raspodijeljeno među brojnim tračkim plemenima.¹⁹ Nadalje, *o* se ponekad javlja u zapisima tračkih riječi kao rezultat slogotvornih sonanata, koji

¹⁹ Slično je stanje prisutno u hrvatskom, gdje pojedini otočki govori i dubrovački *a* izgovaraju otvoreno – *â*.

također predstavljaju izazov stoga što oni, pored oblika *oR, te slično baltoslavenskim jezicima, daju i i/uR (v. str. 13.).

Genealoški gledano, posebna je pažnja posvećena upravo odnosu već spomenutih baltijskih jezika s tračkim. Tezu je proslavio bugarski lingvist Ivan Duridanov (1920.-2005.), a iscrpno ju je opisao u svom *Trakisch-dakische Studien. Erster Teil: Die trakisch- und dakisch-baltischen Sprachbeziehungen*. U svom je istraživanju posebnu pažnju posvetio toponimiji, gdje je tračkim i dačkim riječima nepoznata značenja pridodavao bsl. ekvivalente, ali, uz radove slične tematike poput Basanavičiusa (1921) ili Radulescua (1987), teza nije potpuno prihvaćena. S druge strane, geografski kriterij ponukao je druge na povezivanje s ostalim jezicima Balkana u paleobalkansku skupinu. I dok su ilirski jezik ili jezici te frigijski nešto lakše odbačeni, a teze o povezanosti s grčkim ili armenskim i lakše, teza o poveznici dačkog i tračkog dobila je nešto više pažnje. Unatoč brojnim lingvistima koji su bili pristalice ove teze (Russu (1967), Solta (1980), itd.), uz Georgieva (1960) koji je čak smatrao kako je postojao i dakomezijski jezik na tlu današnje Srbije kao posredni jezik između dačkog i tračkog (koji je potom postao albanski),²⁰ ona je pobijena kako s jezične, tako i s etnološke strane.

U svakom slučaju, brojne navedene sličnosti među jezicima ne mogu se negirati, ali jasno je kako iste takve postoje među ostalim porodicama ie. jezične obitelji. No, kako je otvorena mogućnost satemizacije i provođenja Grimmova zakona, čini se kako bi trački mogao predstavljati zasebnu skupinu među jezicima Indoeuroljana.

3.3. Glasovni sustav tračkog

Slijedeći rad Duridanova *Die Sprache der Thraker* iz 1985. kao najbolji izvor tračkog, ovaj dio rada donosi detaljniji pregled glasovnog sustava koji pretpostavlja. Prema tomu, trački bi jezik, iz indoeuropeističke perspektive, posjedovao: okluzive u tri varijante – zvučnoj, bezvučnoj i bezvučnoj aspiriranoj (u kojoj je moguć prelazak u frikative – *f/θ/h*); frikative *s* i *z* nastale od palataliziranih okluziva; očuvane sonante *m-n-l-r*; uz vokale *a-e-i-o-u* u dugoj i kratkoj varijanti.

²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Classification_of_Thracian

Kao što je već spomenuto, za trački se pretpostavlja da je prošao proces nalik Grimmovu zakonu. Tako bi se ie. zvučni aspirirani okluzivi u tračkom deaspirirali (Duridanov 1985: 112-114): *b^h > b (*b^herg^ho „brijeg > *berg-*, stvnjem. *berg* „brijeg“ → njem. *Berg* i slav. *brěgvъ* > hrv. *brijeg*); *d^h > d (*dig^h- > *-diza*, stgrč. *τειχος* „zid“, perz. *didā* „tvrđava“); *g^h > g (*d^hng^h > *Dingion*, latv. *dinga* „biljka, plodna zemlja“, stvisnjem. *tunga* > njem. *Düngung* „gnojivo“, eng. *dung beetle* „skarabej“).²¹ Nadalje, zvučni bi se okluzivi obezvučili: *b > p (*skolbā > top. *Skalpa*, lit. *skalbti* „prati (rublje)“); *d > t (*doru- > ime *Taru-thin(n)as*, gr. *δόρυ*, het. *ta-ru* „drvo, stablo“); *g > k (*skor-geh₂ (?) > tr. *skárkē*, stnord. *skark* „buka“, stind. *kharjati* „škripi“). Naravno, preostaju još bezvučni okluzivi koji se vjerojatno leniraju u frikative: *p > ph/f (*rump > *rhomphaia/ρόμφαία* „koplje, mač“, lat. *rumpō* „trgam“); *t > th/θ (*ken-to-s „potomak“ > *-kenthos*, lat. *re-cens* „nedavan“ → hrv. *recentan*, slav. *čędo* > hrv. *čedo*); *k > kh/h (*kālo- > *Chalástra/Χαλά-στρα*, stbug. *kalъ* „blato, izmet“, hrv. *kal*, *kaljati*). Što se različitih odraza tračkih okluziva u grčkim i latinskim izvorima tiče, Duridanov (1985: 114-115) predlaže njihov razvoj (M, MA i T)²² u fazama, točnije njih tri, gdje bi se u prvoj provela promjena ie. T > TA u starijem tračkom, potom ie. M > T otprilike u istom razdoblju – ali nešto kasnije, a u posljednjoj bi fazi došao prelazak ie. MA > M u kasnijem tračkom.

Drugi već spomenut i predložen proces jest onaj satemizacije, gdje bi ie. *k' u tračkom dalo s (Duridanov 1985: 116; *h₂ek'mō-²³ > rijeka *Asamus*, stgrč. *ἄκμων*, av. *asman* „kamen, nebo“, lit. *ašmuo* „kamen“, slav. *kamy*) te *g^(h) dalo z (*g'enis > *Dia-zenis* ~ stgrč. *Διογένης* → hrv. *Diogeneš*), pokazujući time sličnost s armenskim koji je proveo sličnu promjenu, kao i satemizaciju ie. palataliziranih okluziva (uz razliku što arm. razlikuje i odraze ie. *g' od *g^h). S druge strane, čini se da su se ie. labijalizirani okluzivi jednostavno delabijalizirali, kao što je slučaj u mnogim jezicima. Prema tomu, oni najprije gube labijaliziranost, potom prolaze Grimmov zakon (Duridanov 1985: 116): *k^w > *k > h (*h₂ek^wel- > rijeka *Achelōon*, lit. rijeka *Akelė*, lat. *aqua* < *h₂ek^weh₂); *g^w > *g > k (*g^wel- > *Kellai*, *Syra-cella*, stvnjem. *quella*, njem. *Quelle* „izvor“); *g^{wh} > g^h > g (*g^{wh}ento- > *génton*, stgr. *θείω* „udarati, tući“, stind. *hán-ti*, avest. *ǰain-ti* „udara, ubija“, stir. *gonid* „ubiti“, hrv. *goniti*). No, s obzirom na to da svi Duridanovljevi primjeri nisu toliko uvjerljivi (npr. *Gaidrēs* < (?) *g^{wh}h₂eydr-, lit. *gaidrus*

²¹ Semantička veza s eng. *dung beetle* vidljiva je u hrv. *balegar*, kol. *govnovalj*.

²² M – *mediae* (zvučni okluzivi), MA – *mediae aspiratae* (zvučni aspirirani okluzivi), T – *tenues* (bezvučni okluzivi), TA – *tenues aspiratae* (bezvučni aspirirani okluzivi).

²³ Duridanov ovdje rekonstruirao *ak'mo- po zastarjelom modelu.

„svijetao, topao“),²⁴ nije naodmet uzeti u obzir stav Witczaka (2012: 163-164) po kojemu ie. *g^{wh} daje *v*, gdje već spomenuti toponimni nastavak *-dava/deva* povezuje s ie. *d^hēg^weh₂ (stgrč. *Θήβα*, mik. *te-qa-de* „u Tebu“, *te-qa-ya* „Teba“), kao što i kod ie. riječi za „snijeg“ predlaže isti odraz u njezinoj prijevojnoj varijanti (*snig^{wh}- > *niva*, lat. *nix*, A jd. *nivem*, stgrč. A jd. *νίφα*, vel. *nyf*; usp. u punini *sneyg^{wh} > lit. *sniegas*, slav. *sněgъ*, hrv. *snijeg*).

Pitanje indoeuropskog frikativa, kao u nekim drugim jezicima, čini se poprilično jednostavnim. Naime, izgledno je kako je ie. *s u tračkom dosljedno očuvano, iako u kasnijem tračkom pokazuje tendenciju prelaska u *z* između samoglasnika i u okolini glasova *b* te *r* (Duridanov 1985: 116-117; *h₁ékw- > *Ezbenus*, *ker- > *Cerzula* (?),²⁵ srir. *corcach* „močvara“). Odraz ie. poluglasa *w, barem u pismu, nešto je složeniji, što i ne mora čuditi s obzirom na njegove raznolike odraze u grčkom (*Βαίρος* /'vairo/,²⁶ *Ουηρζεληνος*) (Duridanov 1985: 111). Također, čini se kako ie. *w pravilno prelazi u *b* ispred *r* (Duridanov 1985: 111-112; *wriyā > *bria*, toh. A *ri*, toh. B *riye* „grad“).

Slično brojnim indoeuropskim jezicima, sonanti ostaju nepromijenjeni u tračkom. Ali, svakako, isto ne vrijedi za njihove slogotvorne varijante. Nalik stanju u baltoslavenskim jezicima, na prvu se čini kako bi trački odrazi ie. slogotvornih sonanata mogli biti dvostruki (Duridanov 1985: 110): dajući kombinaciju iR (*k^lto- > toponim *Silta*, lit. *šiltas* „topao“; *t_ṛsoy > top. *Tirsai*, lit. *tirštis* „gustiš“) ili u/oR (*sp_l-tu-n > toponim *Poltym-bria*, isl. *spjald* „ploča“ < *speltos; *bhrdh- > top. *Burd-apa*, slav. *neprě-brъ-domъ* „bezgraničan“;²⁷ *bhrmkos > *brynhós* „gitar“, polj. *brzęk* „pjev, zujanje“, ukr. *бp'ак* „bat, zvuk“; *s_ṅk- > top. *Sonkētā*, lit. *sunka* „sok nekog stabla, tekućina“). No, s obzirom na to da odrazi prema obrascu iR imaju srodne riječi isključivo u baltijskim jezicima, pored toga što su etimologije neuvjerljive, potonja varijanta postaje izglednijom. Također, sami različiti odrazi te varijante (o/u) pripisuju se naravi tračkog izgovora u, koja je očigledno odudarala od one grčke.

Vokalni sustav tračkog također nudi pojedine nejasnoće koje valja opisati. Prije svega, to je već spomenuto pitanje odraza indoeuropskog *o u tračkom, koje u kasnijoj fazi vjerojatno prelazi u *a*. Čini se kako je taj samoglasnik bunio grčke govornike, no ono što može približiti trački predgrčkom jest mogućnost da je završni nastavak *-as#* (tr. *Atlas*) došao upravo iz

²⁴ Duridanov ovdje pridodaje i stgrč. *φαιδρός*, ali za ono postoji druga etimologija (glagol *φαίνο* < *b^heh₂ „sjati“, stind. *bhāti*, arm. *banam* „otvoriti, otkriti (se)“, stir. *bán* „bijel“, pgerm. *bauknam* > eng. *beacon* „svjetionik“; usp. ime grč. junakinje *Fedra*, dosl. Svjetlana).

²⁵ Duridanov je pridružuje rekonstrukciji *k^(w)er(ə)so-s, kojoj dodaje lit. *keršas* (?).

²⁶ Vitacizam, pojava u grčkom u kojoj zvučni okluzivi prelaze u frikative, počeo je još u razdoblju *koinea*.

²⁷ Povezano sa slav. *bresti* i lit. *bristi* "gacati" (Derksen 2008: 61).

tračkog nakon promjene $o > a$ u tipično indoeuropskom završetku riječi ($\gamma\omega\tau\alpha\varsigma$ „čavka“, $\acute{\alpha}\lambda\iota\beta\alpha\varsigma$ „mrtvac, truplo“, $\delta\acute{\epsilon}\pi\alpha\varsigma$ „pehar“), uz napomenu da je isti nastavak mogao doći i iz anatolijskih jezika (već spomenuto božanstvo *Apaliunaš*).

Što se kasnijih razvoja ie. odraza tiče, slično se događa i sa samoglasnikom $*e$, čiji odrazi u kasnijoj fazi tračkog ukazuju na podizanje (Duridanov 1985: 105; $*d^h e_{1s}$ -²⁸ > *Disa-centus*, *Diza-kenthos*, grč. $\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ „bog“), a čini se da povremeno prelazi u a (nastavci *esb-/asb-/aspios-/esvas-*; v. str. 10.). Ipak, što se tiče odraza dugih varijanti indoeuropskih samoglasnika, vjerojatno je da su ostali dugi u tračkom (Duridanov 1985: 106-107; $*sr\ddot{u}-m\ddot{o}n$ > *Strymōn*, lit. *sraumuo* „brza struja“ < $*srew$; $*h_3r\acute{e}g$ -os „kralj“ > *Rhēsos/Ρησος*, lat. *rēx* „kralj“, stind. *rāj-an* „kralj, vladar“), iako Reichenkron pretpostavlja prelazak $\bar{e} > a$ u tračkom (ali i dačkom), ali primjeri nisu dobri.²⁹

Nešto jednostavniju sliku nude indoeuropski poluglasi u svojoj samoglasničkoj varijanti, gdje $*i$ i $*u$ ostaju nepromijenjeni (iako, naravno, valja uzeti u obzir grčku transkripciju glasa u), a isto bi moglo vrijediti i za duge varijante ovih samoglasnika (za $*u$ vidi *Strymōn* gore, za $*i$ primjer je tr. toponim *Ilion*³⁰ < $*il(u)$, stgrč. (?) *ILYS* „blato, izmet“, slav. *ilъ* „blato“ > hrv. *il-ovača*; Duridanov 1985: 107). Ipak, kasnija faza tračkog pokazuje dalji razvoj $*\bar{u} > i$, što bi moglo biti i slučaj s ie. $*\bar{e}$, iako ponuđeni primjeri nisu najbolji (Duridanov 1985: 107-108; $*g^h er-$ „sjati“ > $*g^h reg^h wos$ > pgerm. *grēwaz* > njem. *grau* „siv“, sttr. $*gr\bar{e}vas$ ³¹ > tr. $*gr\bar{i}vas$ → bug. i rum. *griv*; $*d^h \bar{u}n-$ > *Dunaka/Dinace*, steng. *dūn* „uzvisina, brijeg“).

Vezano uz duge vokale, valja istaknuti prijedlog Duridanova o postojanju protetskog vokala nalik onom u bsl. jezicima, a to bi bio $j-$ ispred \bar{e}/\bar{u} (Duridanov 1985: 108; $*\bar{e}tro-$ > *Ieterus*, stvnjem. *ātar* „žurba“, stisl. *āđr* „rano, prije“, $*uh_{1r}$ -os³² > *Iuras*, stnord. *ūr* „sitna kiša“, lat. *ūrīna* „urin“, lit. *jūra* „more“), iako postoje protuprimjeri za \bar{u} (hidronimi *Ucasus* i *Utus*). Uz to, Duridanov nudi mogućnost palatalizacije indoeuropskog $*d$ ispred $-i$, gdje bi novonastalo \acute{z} (a ne kakvo \acute{d}) bilo usvojeno u grč. i lat. pismu kao \acute{z}/z (jedini primjer dan jest toponim *Tonzos/Tόνζος*, biz. *Toῦνζα*, koji povezuje sa stbug. *Tōža* > bug. *Tḗža* u kojemu bi se vidjelo

²⁸ Duridanov rekonstruira ie. oblik $*d^h weso-$.

²⁹ Rum. riječi *băiat* „dječak“ i *mare* „velik, more“ istče kao odraze promjene $\bar{e} > a$ (Reichenkron 1966: 181). No, prvoj je riječi etimologija nepoznata, a drugoj u oba značenja etimologija ne pokazuje nikakvo \bar{e} (lat. *mare* „more“ > rum. *mare*; lat. *mas* „velik“, A jd. *mārem* > rum. *mare*).

³⁰ Duridanov (1985: 31) ne ističe nikakvu povezanost s mitskim Ilijem (Trojom), u čijem bi slučaju etimologija bila posve drukčija jer u anatolijskim i starijim grčkim primjerima stoji početno w (het. *Wiluša*).

³¹ Duridanov ovaj oblik izvodi iz ie. $*g^h r\bar{e}wos-$.

³² Duridanov očekivano rekonstruira oblik bez laringala: $*\bar{u}ros-$.

to ž, a današnji oblik *Tundža* pripisuje turskom utjecaju; 1985: 118). Što se tiče glasa š, ono bi moglo biti predstavljeno geminatom -σσ-, o čemu će biti riječi kasnije.

S druge strane, indoeuropsko *a, i inače vrlo rijedak fonem u prajeziku, čini se da ostaje nepromijenjeno u tračkom, što je i slučaj s h₂e (vidi *h₂ék̑mō gore).

Odraz indoeuropskih dvoglasa u tračkom otprilike prati odraze samih samoglasnika prajezika. Tako ie. *oy i *ow daju rezultate u skladu s ranije spomenutom promjenom *o > a (Duridanov 1985: 109; *poyk'uleh₂³³ > toponim *Paisulēnos*, grč. *ποικίλος* „šaren“, lit. *paišai* „čađ“; (?) *powt- > toponim *Pautalia*, lit. *puta* „pjena“, lat. *paviō* „udarati“ < *pew-t-), gdje se na malom broju primjera ne nalaze oni s konzervativnim *o. No, razvoj ie. *ōw imao bi upravo taj odraz – o (Duridanov 1985: 109; *h₃éh₁ost-os > *Ost-aphos*, *Ostu-dizos*, lit. *uostas* „ušće“, lat. *ōstium* „ušće“, *ōs* „usta“). Nadalje, dvoglas *ey čini se očuvan, što nije slučaj s dvoglasom *ew koji se krati u e, iako Duridanov nudi svega jedan primjer (1985: 109; *g^hewtraya > *zetráia*, stgrč. *χύτρα*). Preostali dvoglasu jesu oni tvoreni s početnim *a ili *h₂e, gdje se čini kako nije došlo do promjena u tračkom (1985: 109; *h₂eyg' > *Aizike*, grč. *αἰζ* „koza“, arm. *ayc*, stind. *eḍa* „gluh“; (?) *ok'o-g^hh₂ew > *Asagava* → bug. *Osogovo*, got. *gawi*).

Na koncu, ukratko se mogu spomenuti pojedine naslijeđene suglasničke skupine kojima Duridanov pretpostavlja razvoj u tračkom. Prije svega, smatra kako su se obezvučeni zvučni okluzivi iz prajezika naknadno ponovno ozvučili (npr. razvoji *rd* > *rt* > *rd*, *br* > *pr* > *br*, *nt* > *nth* > *nd*), ali potkrepljuje ih isključivo različitim odrazima ie. okluziva u vlastitim etimologijama (Duridanov 1985: 117-118; *Udruso³⁴ > *Odrysai* – *zetráia*, *Burd-apa* – *Burtu-dizos*, *Brendice* – *Brentice*), što ne sugerira ništa manje ni više no već spomenuta kolebanja oko provedbe Grimmova zakona. No, smislenije prijedloge donosi za neke druge skupine, poput razvoja: *d+t > *t+t > *st* (Duridanov 1985: 79; *ned-tos > hidronim *Nestos*, *ned-ih₂ > stind. *nadí* „rijeka“, *nádati* „odjekuje, urliče“, stir. *nes* „rijeka“); promjena *k+t > *t+t > *t(h)* (Duridanov 1985: 119; (?) *áktōs > oronim *Athōs*, *Athōn*, stgrč. *ἀκτῆ* „obala“, možda *ak' > stgrč. *ἀκῆ* „šiljak“, nperz. *ās* „žrvanj“); promjena *ts/ds > *s* (*skolt-os > toponim *Calsus*, latv. *kalst* „sušiti“; *pidseh₂ > *Pizos*, *pīd- > stgrč. *πιδαζ* (?) „izvor“, stisl. *fit* „travnjak“);* te promjena *l+n* > *ll* (v. *Kellai* gore); *s+r > *str* (v. *Strymōn* gore).

³³ Završno –ā rekonstruirano je bez laringala: *Poik'ulā.

³⁴ S obzirom na to da je riječ o imenu plemena, može se povezati s ie. *udreh₂ (izv. od ie. *udros < *wed- „voda“) > stind. *udrá* „vidra, vodena životinja“, stgrč. *ὕδρα* „morska zmija“, pgerm. *utraz* > eng. *otter*, lit. *udra*, slav. *vydra*.

3.4. Položaj u indoeuropskoj jezičnoj porodici

Iako su već spomenuta neka imena i teorije o povezanosti tračkog s drugim ie. jezicima, nakon pregleda glasovnog sustava nekako je lakše postaviti stvari na svoje mjesto – barem onoliko koliko se sa sigurnošću može utvrditi o njegovu položaju.

Jedno od najvažnijih obilježja tračkog jest vjerojatan prelazak $o > a$, koji ga povezuje s anatolijskim, indoiranskim, albanskim, germanskim i baltoslavenskim jezicima. Također, jedna bitna odlika jest odraz slogotvornih sonanata isključivo kao uR, a ne iR/uR, što isključuje povezanost tračkog s bsl. jezicima, a povezuje ga, pak, s germanskima. Uz to, mogućnost podizanja vokala jednako ga tako približava više germ. no bsl. jezicima.

No, bitno pitanje preostaje provedba neke vrste Grimmova zakona, koja bi ga dodatno približila germanskoj jezičnoj skupini. Ali, kako rješenje nije sigurno dati, ostaje otvorena njegova bliskost s albanskim i baltoslavenskim s jedne, te germanskim ili armenskim s druge strane. Ipak, čini se kako ga upravo taj zakon odvaja od jezika s kojim je možda i najrodniji, dačkog (Katičić 1976: 146-147; s jedne strane rijeke *Utus* i *Ἄθρυς* < *udes-, a na sjeveru *Vedea* < * wed- „voda“), a etnologija, pak, bolje reći arheologija i onomastika, ukazuju na osjetnu razliku u nazivlju naseljenih mjesta između Tračana i Dačana. Južno od linije razgraničenja dvaju naroda, koja otprilike prati planinu Balkan i Rodope, pretežno su imena već spomenutih sufikasa *-para* te *-diza*, dok sjeverno od te linije, u dačkom području, prevladava *-dava* i *-upa* (Katičić 1976: 147-148; *Burridava*, *Zipidava*, *Scenopa*, *Aژیopa*), što ne mora umanjiti njihovu eventualnu srodnost. Povezanost se nekad traži i s još jednim usamljenim jezikom, frigijskim, ali čini se da je u njemu glas *o* ostao nepromijenjen (Ligorio, Lubocki, 2018: 1821), a velika mogućnost da je očuvao ie. dvoglase i prelazak $m > n$ na kraju riječi³⁵ (2018: 1821-1822) približavaju ga više grčkom nego tračkom.

Uzevši u obzir satemizaciju, trački bi bio blizak bsl. jezicima, albanskom, a posebno armenskom – u slučaju jednakog razvoja okluziva. S druge strane, ako je vjerovati Witczaku u odraze ie. labijaliziranih okluziva, tada trački pokazuje osobine slične latinskom. Uz to, disimilacije dentala povezuju ga s keltskim, iranskim i bsl. jezicima, a umetanje glasa *t* u skupinu *sr* s germanskim, baltoslavenskim i britskim jezicima, kao i albanskim.

³⁵ Promjena prisutna i u armenskom i hetitskom, kao i u hrv. primorskim dijalektima, ali i u arapskom. U principu, riječ je o vrlo mediteranskoj izoglosi.

Tablica 1.

ie.	trački	dački	bsl.	germ.	alb.	arm.
o	a	a	a	a	a	o
p/t/k	ph/th/kh	p/t/k	p/t/k	f/th/h	p/t/k	0/t ^c /k ^c
b/d/g	p/t/k	b/d/g	b/d/g	p/t/k	b/d/g	p/t/k
b ^h /d ^h /g ^h	b/d/g	b/d/g	b/d/g	b/d/g	b/d/g	p/t/k
k'/g ^(h)	s/z	s/z	s/z ili š/ž	h/k/g	th/dh/d	s/c/j
ṃ, ṇ, ḷ, ṛ	u/oR		i/uR	uR (aúr)	a/li/ri	aR
s + r	str		str	str	str	r

Dakle, imajući u vidu njegova obilježja i odnos istih s drugim jezicima, teško ga je povezati s nekom skupinom. No, s obzirom na to da je broj njegovih izvora malen, a dačkog i manji, čini se kako njihove sličnosti i geografska bliskost ukazuju na određen stupanj srodnosti.

4. Odnos tračkog i predgrčkog supstrata

Ovaj dio rada konačno će se posvetiti onomu najavljenom na samom početku – sličnostima i razlikama između indoeuropskog tračkog i supstrata grčkog jezika za koji Beekes smatra kako nije indoeuropski. Točnije, opisat će se sličnosti između dva jezika, među kojima će se tražiti kako mogućnost međusobnih utjecaja tako i mogućnost kasnijih eventualnih utjecaja na grčki. Također, izdvojit će se pojedina tipična obilježja tračkog i predgrčkog kako bi se pokazale njihove različitosti i osobitosti te kako bi se lakše odvojio moguć utjecaj jednog od tih jezika na grčki.

4.1. Skupina *-nth*

Već dugi niz godina možda i najbolja asocijacija na predgrčki supstrat upravo je sufiks *-nth* u grčkim riječima, među kojima su brojne prisutne u jezicima svijeta, time i u hrvatskom (ranije spomenut *labirint* i *menta*, toponimi poput *Κόρινθος* „Korint“ ili *Ζάκυνθος* „Zakynthos“), a isti se sufiks javlja i u tračkim riječima (*bólinthos*, pleme *Apsínthioi*).

Što se podrijetla tog sufiksa tiče, postanak bezvučnog aspiriranog dentalnog okluziva u starogrčkom djelo je dvaju ie. fonema: *d^h (*d^huh₂mos > stgrč. *θυμός* „duša“, lat. *fūmus* „dim“, stind. *dhūmās*, lit. *dumai*, slav. *дымъ*) i g^{wh} u nekim položajima (tj. ispred *-e*, *g^{wh}eyn > stgrč. *θείνω*). No, s obzirom na to da se ova skupina (nastala od kakva (?) *-nd^h-) javlja isključivo u grčkom, neki je smatraju posuđenom. Prije svega, već se dugo smatra kako su anatolijski jezici zaslužni (likijski), no, uzevši u obzir opseg rada, ovog je trenutka bolje provjeriti tek predgrčku i tračku mogućnost utjecaja.

Prema tomu, kao što je maločas oprimjeren, nije samo grčki taj koji posjeduje nastavak *-nth* u svojem leksiku, već i trački. Među tim riječima, pogotovo ako se uzme u obzir da je riječ o osobnim imenima, čini se kako je pojedinima moguće pripisati ie. etimologiju (Duridanov 1985: 118; *Périnthos* < *per-, stind. *párvata* „čvorast, neravan“ > hind. „planina“, marathi „planina, brdo“, het. *perunant-* „stjenovit“; špilja i grad *Zērynthos* < *g^hwēr-, stgrč. *θήρ* „divlja zvijer, životinja, fantastična životinja“, lat. *ferus* „divalj, nepripitomljen“, lit. *žvėris*, slav. *звѣрь*), a najuvjerljivije djeluju primjeri s već spomenutim nastavkom *-kenthos* (v. str.

12.), gdje u semantičku poveznicu ne bi trebalo sumnjati. Također, mogu se spomenuti i imena koja pokazuju odraze glasa *s* u maniri različitoj od njegovih odraza u grčkom (*Desakenthos*), što samo dodatno ukazuje na zasebnost tračkih oblika. No, ako je riječ o zasebnosti u odnosu na grčki, ne mora značiti da nije i ovdje riječ o predgrčkom utjecaju.

Prije svega, valja ispitati tračku mogućnost odraza nekog ie. oblika kao *-nth*, a to bi bilo već spomenuto obezvučenje pa ponovno ozvučenje okluziva uz sonant (v. str. 15.) gdje se mijenja glas *t* koji dolazi nakon *n* (Duridanov 1985: 117-118; slijed *nt > nt(h) > nd*), kojim bi se vrlo lako dalo objasniti postanje skupine *-nth* u tračkom. No, problem predstavlja nekonzistentnost latinskih i grčkih izvora, koja istovremeno ne negira činjenicu da je dotično *-nth* bilo čuto drukčije od skupine *-nt* i vjerojatno nalik ili čak jednako kao u predgrčkom. Uz to, iako je fond tračkih primjera štur, velika većina primjera smješta skupinu *-nth* u pretposljednji slog, za kojim slijedi završno *-os#* (iznimke su upravo *Anthium* i *Antheia*, kojima se može pripisati grčki utjecaj obliku **Antos*; 1985: 119). Problematičan u tomu jest prelazak *o > a*, koji u tom slučaju izostaje u primjerima (izostanak kakva **-nthas*), ali ostaje otvorena mogućnost dodavanja grčkog sufiksa na završno *-nth* koje bi bio trački završetak riječi od ie. **-nt#*.

Što se predgrčkog tiče, ondje se ova skupina ne javlja isključivo na kraju riječi i ispred *-os#*, već i u drukčijim okruženjima. Jedno je od njih uz *r*, gdje postoji nekoliko primjera skupine *-nthr* (*ἀνθρεδον* „stršljen“, *τενθρεδών* „osa“³⁶), a posebno može biti zanimljiva jedna poznata riječ različitih ponuđenih etimologija – *ἄνθρωπος*³⁷ „čovjek“ (usp. hrv. *antropo-*). Nju je moguće povezati s riječi *ἀνήρ* „čovjek“ (**h₂nēr > stind. nára, stir. nert, alb. njeri, slav. norvъ > hrv. narav*) i njezinim genitivnim oblikom *ἀνδρός*, čime se javlja još jedna skupina neprisutna u tračkim izvorima: *-andr* (*ἀνδράκη* „tušt“, *κάλανδρος* „vrsta ševe“, *Ἀλέξανδρος* „Aleksandar“), koja može sugerirati osobitosti odraza skupine poput **nt* ili **nd^(h)* u predgrčkom te predloženu pravilnu smjenu *-nd/-nt* (Beekes 2010: xxix).

Takva smjena u ovom kontekstu na prvu možda ne znači mnogo, ali ako se uzme u obzir da trački primjeri poznaju skupinu *-ind* (već spomenuti *Kalamíndar*, top. *Spindea*, tr. grad *Kalindo(n)ia/Kalindia* < (?) *g^wol-os*, pleme *Galindai*, (?) prus. *galynde* „šuma“, lit. *galas* „kraj šume“; Duridanov 1985: 32), tada treba napomenuti trački grad Sindos (možda povezan sa stind. *sindhū-*, stperz. *hindus*) s obzirom na to da njegov zapis u bizantskim izvorima pokazuje

³⁶ Očito je kakav zajednički korijen u pitanju.

³⁷ Zapravo je riječ o složenici riječi *ἀνήρ* i *ὄψ* „u oči/lice, lice“. Beekes, Garnier i Rosén predlažu različite etimologije

(https://en.wiktionary.org/wiki/%E1%BC%84%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%BF%CF%82#Ancient_Greek).

upravo bezvučnu aspiriranu varijantu – *Sínthos*, čime trački postaje manje izgledan kandidat izvora ovog sufiksa u grčkom.

4.2. Geminate

Jednako kao što postoji distinkcija dugih i kratkih vokala, neki jezici posjeduju udvostručene ili produžene konsonante – tzv. geminate, konsonante izgovorene i do dvostruko dulje od kratkih ili sa stankom (okluzivi); među njima mogu se izdvojiti japanski, arapski, berberski, finski, estonski, talijanski itd. No, u pismu je njihova prisutnost vidljiva i u današnjem grčkom kao ostatak negdašnjeg izgovora geminata (obilježje zadržano u ciparskom grčkom), gdje je izvor postanka ili grč. jotacija (Kapović 2008: 194; *med^hyos > at. μέσος „srednji“, hom. μέσ(s)ος, beot. μέττος) ili odraz pojedinih suglasničkih skupina (*(s)g^wes-n- > stgrč. σβέννομι „gasim“, san. jāsayati „gasiti“, slav. ugašq > hrv. ugasim; *k^wetwores > stgrč. τέτταρες, jon. τέσσερες „četiri“, lat. quattuor, lit. keturi, slav. četyre), ali brojnim drugim riječima nisu pripisani ti procesi. Naravno, to su riječi supstrata, u kojima je učestalost geminata velika i raznolika.

4.2.1. Geminata ss

Jedna je od najučestalijih geminata *ss*, (θάλασσα „more“ → hrv. talasokracija, κυπάρισσος → lat. cyparissus, cipressus → hrv. čempres³⁸, κολοσσός „divovski kip“ → hrv. kolosalan), za koju je već spomenuto kako u grčkom nastaje jotacijom, ali njezina učestalost sugerira da ne mora biti rezultat isključivo te glasovne promjene. Isto tako, najlakše bi bilo sve geminate pretpostaviti isključivo kao udvostručene samoglasnike, u ovom slučaju [s:], ali valja ispitati i druge moguće fonetske vrijednosti tog zapisa. Česta je i instinktivna pretpostavka da je to bio glas poput š, što bi objasnilo pisanje drukčije od običnog *s*.³⁹ Naravno, sama jotacija, gdje ie. bezvučni okluzivi ispred *y* daju ili *s* ili *t*, nekako upućuje na glasove nalik [ɕ] i [tɕ], ali takvu

³⁸ Preko dalmatskog.

³⁹ Premda, Grci su Šumerane zvali Sumerani, a tako su ih i bilježili (odatle i hrv. početno *s*). Doduše, možda jer je riječ o početku riječi.

se razvoju suprotstavlja pretpostavka Beekesa (v. str. 4) da palatalizacija prelazi na prethodni slog.

No, u otkrivanju vrijednosti tog –*ss*– možda pomogne njegova prisutnost i u primjerima iz tračkog (top. *Angissós*, rijeka *Harpēssós*, brežuljak *Zilmissus*⁴⁰). Ovdje treba obratiti pažnju na primjer imena plemena *Bessioi*, gdje bi se oduzimanjem tipično grčkog nastavka za množinu –*oi* dobila osnova *Bessi* koja donosi maločas odbačenu mogućnost skupine tipa *sj/si*, tj. *šj/ši* (barem što se Beekesova supstrata tiče). No, kako postoje i primjeri poput *Apulia* (Duridanov 1985; 146), nije zgoroga isključiti prisutnost hijata u tračkom, čime bi se opravdalo kakvo *š* u *Bessioi* u slučaju da je bilo izgovarano poput /beši.oj/, ili čak /bešijoj/.

Naravno, iz indoeuropeističke perspektive postoji mali problem. Naime, iako je *š* vrlo uobičajeno u ie. jezicima (pogotovo u satemskim, a razvija se naknadno i u kentumskima), njegovo je podrijetlo u tračkom nejasno, barem ako se uzme u obzir ono što Duridanov predlaže u vezi njegova povijesnog razvoja. Dakle, pretpostavka je da ie. **k*' daje *s*, a različit odraz *s* i *ss* (koji bi ukazali na eventualno *š*) u istoj riječi ne postoji, nije naodmet preispitati kakav drugi izvor postanka pretpostavljenog glasa. Tako bi se *š* moglo pripisati RUKI pravilu, ali preostaje pitanje podrijetla glasa *h* u tračkom, koje nije jednostavno s obzirom na to da, iako je prisutno, ono dolazi kao rezultat promjene poput Grimmova zakona – koja opet nije posve sigurna (eventualno **k* > **h* > *š*). Također, ono nije moglo nastati u istim uvjetima kao u grčkom (**s* > *h*), tako da njegovo podrijetlo ostaje nepoznato, iako se čini da je vrijednost drukčija od one u grčkom i da bi mogla biti povezana s onom u predgrčkom.⁴¹

4.2.2. Geminata II

Još jedna brojna istovjetna skupina suglasnika u grčkom jest *ll*, koja u grčkom nastaje spajanjem ie. **l* + *y* (Polančec 2010; 264). Pored naslijeđenih riječi u grčkom, njezina je prisutnost velika i u riječima supstrata (*μέταλλον* „rudnik, kovina“ → hrv. metal, *κρύσταλλος*⁴² „led“ → hrv. kristal), a bilježe je i neke tračke riječi.

⁴⁰ U slučaju da oprimjerenoj riječi nije zapisan nikakav naglasak, dosljedno ga se ne zapisuje ni u danim primjerima.

⁴¹ Osim ako nije bilo riječi o kakvoj „slabijoj“ razlici između *s* i *ss*, npr. baskijska opreka laminalnog i apikalnog *s*: /s/ - /s̺/, ali takva je razlika vrlo neuobičajena i rijetka.

⁴² Vjerojatno od stgrč. *κρύος* „studen, mraz, led“, ali ne objašnjava sufiks –*αλλος*.

Što se njezine vrijednosti tiče, ranije je spomenuto kako bi mogla odgovarati palatalnoj varijanti glasa l^{43} (v. str. 3.), što se čini vrlo izgledno uzevši u obzir prirodu primjera koji pretpostavljeni palatalizirani okluziv supstrata odvajaju od ostalih. No, valja uzeti u obzir riječ *βάλλεκα* „šljunak“, koju Beekes (2013: 51) zbog sufiksa *-ek* smatra predgrčkom. Naime, ako je povezana s paleobalkanskom riječi *balega* (alb. dij. *bajgë*, *balëgë*, rum. *baligă*, kao i hrv. *balega*), njezini odrazi upravo u tim jezicima ne daju *lj* – već *l*. No, kako je nemoguće datirati kada se u albanskom *l* počelo izgovarati palatalno, primjeri u rumunjskom i hrvatskom eventualno mogu negirati taj prelazak – jer ipak je poznato kada su otprilike Slaveni došli na ova područja, kao i to da su „preci“ Rumunja, Dačani, odavno prisutni na Balkanu.

S druge strane, ponovno razmotrivši tračke primjere (toponimi *Markellai*,⁴⁴ *Suitulla* i *Terpyl(l)os*), može se pretpostaviti kako je riječ o istom ili sličnom fonemu. No, kao i u primjeru *Bessioi* (v. gore), postoji riječ koja pokazuje slijed *l + i* u kojem nije došlo do palatalizacije, ali to vrijedi jedino u slučaju pretpostavke da je ime već spomenutog grada u II Trakiji *Ilion* bilo izgovarano kao /'i.lon/, a ne /i'li.on/ ili /i'lijon/. Dakle, čini se mogućim da je to *-ll-* bilo izgovorano kao hrv. *lj* ili nekim glasom bliskim, no drukčijim od *l*.⁴⁵

Na koncu, sa semantičke se strane mogu spomenuti neke riječi koje bi kao lokalne varijante sugerirale posuđenost u grčkom: *έλλέβορος* „čemerika“, *θρυαλλίς* „trputac“, *τιθύμαλος* „mlječika“; ili kao noviteti: *κόλλοψ* „vijak za zatezanje lire“, možda *κίλλιξ* „staklenka“ i *κύπελλον* „okrugla posuda za piće, pehar“ kao prestižnije inovacije, *φάλλαινα*⁴⁶ „kit“.

4.2.3. Ostale geminate

Preostale geminate valja izdvojiti od prethodnih s obzirom na to da su prisutne jedino u riječima za koje je pretpostavljeno da su dio supstrata, a u tračkima ne. Među njima možda je najbolje prvo predstaviti skupinu *-nn-* (prisutnu i kao naslijeđenu u grčkom, v. *σβέννυμι*), koja bi se mogla nastaviti na prethodnu *-ll-* po pitanju fonetske vrijednosti, no valja se stoga

⁴³ Ortografija koja je prisutna, recimo, u španjolskom i katalonskom.

⁴⁴ Duridanov povezuje s mrkvom (pslav. *mъrky*, lit. *morka*), ali nekako bolje djeluje kombinacija *Mar-kellai* (*moh₁ros > stir. *mór* „velik“).

⁴⁵ Dentalno *l* treba isključiti kao mogućnost jer ima tendenciju prelaska u *d* u grčkom (v. lovor). Možda je bilo izgovarano poput tamnog, tj. velarnog *l* u poljskim dijalektima gdje nije prešlo u *w*.

⁴⁶ Neki izvode od stgrč. *φαλλός* „penis“ < *b^hel- „oteći“ (lat. *falus*, stir. *ball* „mudo“, alb. *pallë* „mač, penis“).

prisjetiti (v. str. 3.) pretpostavke da je predgrčki imao isključivo jedan palatalni sonant.⁴⁷ Prema tomu, takve bi skupine imale kakvu različitu vrijednost, a pojedini primjeri putem flore pokazuju kako je vrlo vjerojatan njihov ulazak u grčki nepovezan s ie. naslijeđem (*ἄννησον* „anis“, *κορίαννον* „korijandar“, *κάννα* „trska“).

Još jedna skupina kojoj se eventualno može pridati kakva fonetska vrijednost, a da to ne bude nužno uobičajeni odraz geminacije u pismu, jest skupina *-tt-*. Iako se može jedino nagađati da je to *t*, u slučaju neudvojenosti, bilo poput *t'* ili *ć* u hrvatskim govorima, primjerima se ponovnobarem može ukazati na kakve egzotične novitete u grčkom (*φαττάγης* „mravojed“, *ἀπτέλαβος* „jestivi skakavac“,⁴⁸ *κότταβος* „sicilska igra gađanja ostacima vina“, *σίττα* „zov pastira“).

Od ostalih geminata, nekako se ističe skupina *gg* (*σκήγγος* „vrsta guštera iz Male Azije“, *σπατάγγης* „vrsta ježinca“, *γίγγρος* „fenička flauta“) kao jedina geminata zv. okluziva, iako vjerojatno predstavlja skupinu *ng*, dok kod sonanata izostaje jedino skupina *rr* – dakle, ona *mm* također je dio fonda supstrata (*κλεμμύς* „kornjača“, *κάμμαρος* „vrsta raka“). Na koncu, može se još spomenuti preostala geminata: *pp* (*ἄγριππος* „divlja maslina“), za koju se čini da posjeduje i aspiriranu varijantu (*κέπφος* „vrsta primorske ptice“), gdje je teško izvesti kakvu drugačiju varijantu od [p:]. Također, prisutne su i druge, moguće aspirirane geminate (*βάκχυλος* „vrsta kruha“,⁴⁹ varijacija oblika *Ἀθήνη/Ἀτθίς*; Beekes 2010: xxii).

Dakle, uzevši u obzir prisutnost svih spomenutih geminata u grčkom, čija se udvojenost u izgovoru do danas izgubila, nije lako dati odgovor na pitanje njihova izgovora. Premda se čini kako bi geminizirano *l* i *s*, pa možda čak i *n* mogli imati palataliziranu ili kakvu drugu „mekšu“ vrijednost, za preostale geminate teško je izvesti drukčiju vrijednost od one udvojene. No, nije nemoguće da su se općenitom geminacijom razvile palatalizirane varijante upravo onih glasova koji je mogu pretrpjeti.⁵⁰

⁴⁷ Takav je sustav, recimo, pisutan, samo obrnut u otočkom engleskom.

⁴⁸ Slična je riječ *ἄσκάλαβος* „gušter“, pa je moguće da je riječ o istom korijenu.

⁴⁹ Posuđenica iz palija *sakkharā* < san. *śárkarā*, stgrč. *σάκχαρ* pokazuje moguće očuvanje skupine *khh*.

⁵⁰ Razvoj sličan onom u španjolskom.

4.3. Skupina *str*

Jedno od obilježja već spomenutih kao bitnih u ovom radu zasigurno je skupina (-)*str*-, slijed glasova koji se nalazi u već spomenutim različitim jezicima ie. porodice prema obrascu *s + r > str*. Među njima je i trački (već spomenut rijeka *Strýmōn* i top. *Chalástra*, tr. grad *Strambai*, (?) nimfa *Seméstrē*), a istu je, vrlo specifičnu indoeuropsku osobitost, teško očekivati u neindoeuropskom jeziku (ako je pregrčki to uopće bio). Ipak, *str* je prisutno i u pojedinim pretpostavljenim riječima supstrata (*σπύρνον* „velebilje“, *ῥστριζ* „dikobraz, jež“, *ἀστράβη* „udobno sedlo“; *στρεβλός* „nakrivljen“ → *στρέφω* „okrenuti“, a možda iz istog korijena i *στρογγύλος* „okrugao“).

Jedna je od riječi ove skupine posebna zbog toga što istovremeno postoji njezina vrlo slična varijanta s početnim *#stl-*, a to je *σπί(γ)ξ* („vrišteća sova“ → lat. *strix*) – uz oblik *στίλιξ*,⁵¹ koja bi mogla opovrgnuti ie. **s + r* podrijetlo skupine *str* u predgrčkim riječima. No, kako postoji jedan primjer iz korpusa predgrčkih riječi gdje je također prisutna: *ὄστλιξ*, *ἄστλιξ* „uvojak kose, vitica, loza, krak hobotnice“,⁵² uz dvije vrlo slične riječi kojima u rječniku Beekes (2010: 1407) ne navodi etimologiju: *στλεγγίς* „strugač, češalj, tijara“ i *στλεγγύς* „vrsta žitarice“, može biti da je riječ o analogiji prema već postojećim oblicima takve skupine.

Sve u svemu, iako obje skupine postoje u supstratu, nije nemoguće da je ona *str* posljedica tračkog utjecaja na govornike grčkog kod riječi s početnim *#sr-* (koje u grčkim riječima naslijeđenim iz prajezika daje *rh*) ili najprije u sredini riječi, a možda je jednako utjecala i na kakvo starije **sl*.

4.4. Negrčko *s*

Već je dovoljno jasno kako je prisutnost glasa *s* u pojedinim položajima neočekivanim za grčki (ispred zvučnih okluziva i sonanata, iza slogotvornih *r* i *n*, između samoglasnika) znak posuđenice (izuzevši pokoje iznimke, poput *ῥς/σῶς* „svinja“ < **suHs*, iako bi je se dalo

⁵¹ Kolebanje glasova *r* i *l* nije neuobičajeno, npr. indoarijski jezici (v. Kapović 2008: 187-188), premda jest za grčki.

⁵² Ishodišna je riječ očito označavala nešto savinuto, vjerojatno i meko.

pripisati upravo tračkom utjecaju). No, ostaje vidjeti kolika je mogućnost tračkog ili predgrčkog utjecaja u grčkom.

4.4.1. S ispred zvučnih okluziva

U već spomenutim tračkim odrazima indoeuropskog korijena u značenju „konj“, pojavljuje se riječ *Esbenus*, u varijantama *Esbeneios/Hesbenus*, ali i *Hezbeaus/Ezbenis*, gdje je očita skupina koju se ne može smatrati grčkom. Također, zabilježeno je božantvo pod imenom *Asdulēs*, koje Duridanov (1985: 70-71) povezuje s osobnim imenom *Asdula*. To se *s*, kako gornji primjeri pokazuju, očito s vremenom počelo izgovarati zvučno, ali teško je poreći izvornu bezvučnost.

S druge strane, predgrčke riječi pokazuju istovrijedne skupine. Tako riječi supstrata pokazuju primjere za *s* ispred svih zvučnih okluziva. Prema, ispred *d* ono se javlja tek jednom, i to kao varijanta (*μαστός/μασδός* „bradavica“), dok je ispred *g* ono nešto češće (*ῥσγη* „*Quercus coccifera*“, *φάσγανον* „mač“, Apolonov epitet *Ἀσγελάτας*, varijante kao: *ἀμωσγέλα* za *ἀμωγδάλη* „badem“, te *Ἀγλαπιός*⁵³ za *Ἀσκληπίος* „junak, kasnije bog medicine“). Naravno, i skupina *sb* prisutna je u predgrčkim riječima, gdje je za sljedeći odjeljak zanimljiva riječ *ἄσβολος* „čađ“,⁵⁴ s obzirom na to da su poznate riječi sličnih značenja *ψόλος* „čađ, dim“ i *σποδός* „pepeo, prašina“.

4.4.2. Skupine *ks* i *ps*

Jedne od najsvojstvenijih glasovnih skupina u grčkom zasigurno su *ks* i *ps*, a njihova je prisutnost u tračkom i predgrčkom također značajna.

Ponajprije je to vidljivo u riječima supstrata, gdje su ove skupine prisutne u svim položajima: na početku riječi (*ζίφος* „vrsta mača“, *ξανθός* „plav, zlatan“, *ψυχή* „život, duh, duša“, *ψεύδομαι* „lagati“ → hrv. *pseudo-*), unutar riječi (*τόξον* „luk“, *κιζάλλης* „razbojnik, gusar“,

⁵³ Među varijantama se spominje ispadanje *s*, koje Beekes (2013: 161) objašnjava očekivanim grčkim odrazom.

⁵⁴ Ako nije povezana s *ἄσβεστος* „nesagoriv, beskrajan“ → hrv. *azbest*, a koje je negirani oblik već spomenute riječi *σβέννυμι*.

κάψα „košara zašiljena dna“, δίψα „žed, žudnja“), na kraju riječi (ἄνθραξ „ugljen“ → hrv. *antraks*, θώραξ „oklop“ → hrv. *toraks*, γύψ „strvinar“,⁵⁵ πηνέλοψ „patka“). Trački, s druge strane, nudi primjere za *ks* tek na krajevima riječi: planina *Dunax* (*d^hun, današnja Rila); a za *ps* u sredini: grad *Kypsela* (lit. *kupselis* „hrpa, brdo“, Duridanov 1985: 34), rijeka i toponim *Apsinthos/Apsynthos*.

Prije svega, možda je najbolje obratiti pažnju na krajeve riječi, gdje su spomenute skupine naročito česte u predgrčkim riječima, a javlja se i varijanta skupine *ks* kojoj prethodi velarno *n* (λάρυγξ „grkljan“, φάρυγξ „ždrijelo“).⁵⁶ Naravno, ovakvi se završeci javljaju i u ostalim ie. jezicima (ie. *mōks > lat. *mox* „uskoro“, san. *makṣū* „ran, brz“, stir. *moch* „ran“, ie. wōk^ws > lat. *vox* „glas“, san. *vac*, stgrč. ὄψ „glas, riječ“).

Jedan je od njih i latvijski, u kojemu dolazi do sinkope vokala u posljednjem slogu nakon čega nastaje takva skupina (*strēlnieks* „strijelac“ < *strēle* + *nieks*, gdje sufiks odgovara litavskom *-ininkas*), a koja bi mogla objasniti nastanak skupina poput *ks* ili *ps* na kraju riječi koje bi potom prešle u ostale položaje. No, u samom tračkom postoje takvi protuprimjeri (rijeka *Panisas*, osobno ime *Skilas*), tj. onih u kojima ne ispada završni samoglasnik *a* (iako ne postoje primjeri za završnim *-kas#* ili *-pas#*), dok ih je u predgrčkom ionako pregršt (ἄσκαλώπας „djetlić“, βασκᾶς „vrsta patke“).

No, kako su skupine *ks* i *ps* ionako prisutne u pojedinim naslijeđenim riječima u grčkom, gdje se javljaju kao posljedice „neobičnih“ glasovnih skupina (*h₃ók^ws „oko“ > stgrč. ὄψ, san. *ákxi* „oko, dva, Sunce i Mjesec“, njem. *Auge*; *ker > stgrč. κόραξ „gavran“, lat. *corvus*, *cornix*) tada ih je nekako lakše pripisati rezultatima takvih skupina (teškima za izgovor?) u predgrčkom ili tračkom.

Ipak, s fonetske strane valja uzeti u obzir da su *ks* i *ps* ranije bili pisani kao χσ i φσ u staroatičkom, a na sličan način u armenskom: p^cs i k^cs (Schwyzer 1939: 211), gdje je očito došlo do deaspiracije ispred sibilanta u svrhu olakšavanja izgovora. Njihovo bi podrijetlo u grčkom bilo posljedica ie. *g^(h)s ili *b^hs (eventualno *g^{wh}s), što nije toliko izgledno – naročito ne na početku riječi. U principu, kako je narav skupina *ks* i *ps* takva da često dolaze umjesto nekih teže izgovorivih skupina glasova, nije nemoguće da su kao takvi preuzeti na većinu takvih, što ne isključuje trački kao moguć izvor takve primjene.

⁵⁵ Hrvatska riječ *gips* dolazi od slične grčke riječi – γύψος „kreda“, koja je možda sem. podrijetla.

⁵⁶ Zanimljivo, ovaj je završetak prisutan u nekoliko naziva instrumenata: σάλτιγξ „truba“, σῆριγξ „pero, truba“, φόρμιγξ „citra“ i φῶτιγξ „vrsta frule“.

4.5. Suglasničke skupine

S obzirom na to da je broj riječi pretpostavljenih supstratu izuzetno velik, ne čudi što se pojavljuju pojedine učestale skupine. Njihovo ponavljanje može se smatrati obrascem koji bi pripadao predgrčkom, ali valja vidjeti kolika je i kakva njihova prisutnost u ne tako brojnim ostacima tračkog.

Jedna je od njih skupina *pt*, prisutna u nekoliko tračkih primjera: *Skaptēsýlē*, naziv rudnika (Duridanov povezuje sa stgrč. σκάπτω „kopati“ + ὄλη „drvo“; 1985: 44, 145-146), također Skaptopara; tr. imena prefiksa Epta-⁵⁷ (*Eptaporis*, *Eptarys* itd.; Duridanov 1985: 72), imena *Dēloptēs* i *Kersobleptēs*. No, kako postoji mogućnost grčkog utjecaja u dijelu primjera, uz nepoznatu etimologiju preostalih primjera, moguće je da je riječ o utjecaju skupine koja se u grčkom javlja u nekim naslijeđenim riječima (περόν, πτέρυξ, „pero, krilo, krilato biće“⁵⁸ < πέτομαι „letjeti“ < *peth₂r-; πτώξ „zec“ < (?) *pteh₂-k; Beekes 2010: 1252). No, isto se tako spomenuta skupina, koju Beekes smatra postalom od predgrčkog *p^y, javlja u predgrčkim riječima, kako na počecima (πελέα „brijest“), tako i u sredini (θάπτα „muha“); a česta je u glagola (δρόπτω „grebati“, κολάπτω „urezati, ključati“, μάρπω „uhvatiti“). Sve u svemu, njezino se podrijetlo mnogo lakše može pripisati supstratu, no tračkom.

Također, skupina *gd* javlja se u obama jezicima, gdje je u tračkom prisutna u toponimu *Mygdonía* i imenu plemena *Mygdones*, gdje Duridanov pretpostavlja da je zapravo riječ o granici slogova (*Myg-donia*, povezano s latv. *muka* „močvara“; 1985: 79). S druge strane, predgrčki također poznaje takvu skupinu (άμυγδάλη „badem“ → lat. *amygdala* → hrv. *amigdala* „dio mozga zadužen za emocije i strah“), za koju je već spomenuto kako se često glasovno smjenjuje te prelazi u fonetski slične skupine (άμυσγέλα „badem“, άμιχθαλόεις „bogat bademima“; άρπιξ „bodljikava biljka“ – άρπιδα „brz, stisnut“), gdje je također moguće da predstavlja dodir glasova.

Još jedna zvučna skupina koju poznaju oba jezika jest *rd*. U tračkom je to rijeka *Arda* s već spomenutim varijantama *rt/rd* (*Artanēs*, *Artiskos*, možda povezano sa stind. *ardati* „teče“; Duridanov 1985: 74), kao i toponim *Purdae*, dok su u predgrčki primjeri često termini koji su mogli biti novost grčkim govornicima (άχερδος „divlja kruška“, κορδύλη „tumor, oteklina“,

⁵⁷ Povezano s grčkim 7?

⁵⁸ Riječ *πίλον* „paperje, perje, krilo kukca“ Beekes (2013; 72) smatra predgrčkom, s obzirom na to da postoji dorski oblik *ψίλον*, iako bi semantičkom vezom i oblikom lako pripala spomenutom ie. korijenu.

κάρδοπος „pletivo“). Naravno, tako velik uzorak s jedne, i tako malen uzorak riječi s druge strane ne govore mnogo, a mogućnost da je ova skupina zapravo granica slogova ne ističe nijedan jezik posebno, gdje se slično može ustvrditi i za skupinu *Im*: tr. selo *Palma* (selo nazvano prema istoimenoj rijeci, rus. rijeka Па́лма te lit. Palminys), tr. božanstvo Diazelmis; PG βαλμός „grudi“, ὀφθαλμός „oko“.

Na koncu, može se spomenuti skupina *-mb-*, koja je prisutna kako u predgrčkom, tako i u tračkom. U potonjem je vjerojatno riječ tek o dodiru slogova, naročito ako se uzme u obzir da je riječ o toponimima s već spominjanim završetkom *-bria* (kao što su *Poltymbria*⁵⁹ i *Mesambria*), a u primjeru toponima *Skombros* možda čak i nije riječ o dodiru slogova (Duridanov povezuje oblik s lit. *kumbryis/kumbris* „brdašce“ < *(s)kemb- vezati (?); 1985: 84). S druge strane, jasno je da je skupina prisutna u supstratu (*θύμβρα* „*Satureia Thymbra*“, *μεμβράς* „vrsta šparoge“), što dodatno potvrđuju različiti odrazi istih riječi (*σίδη* – *ζίμβρα* „šipak“, ἀβρυτοί – ἄμβρυτοί „vrsta morskog ježa“, ὄβριμος – ὄμβριμος „jak, moćan“). No, kako je ta skupina prisutna i u grčkom, i to kao epententsko *b* (*ἡμῖτος > ἄμβροτος) ili na dodiru morfema (*ἔμβρυον* „fetus“ < ἐν „u“ + βρύω „rasti“), teško je reći iz kojeg je smjera epenteza mogla doći u drugi jezik, osim što ju je moguće isključiti za trački.

4.6. Dvoglasni

Kao što je ranije spomenuto, dvoglasni su prisutni kako u tračkom, tako u predgrčkom jeziku. Doduše, već je objašnjeno kako Beekes priznaje tek *ai* i *au* (v. str. 6.), iako se i drugi javljaju u brojnim primjerima.

Već je objašnjeno kako su u tračkom ti dvoglasni rezultat odraza **oy/*ow*, kao i sukladnih **h₂ey/*h₂ew* te **ay/*aw* (v. str. 16.), što ga djelomično odvaja od grčkih odraza vlogovodnostojnih prajeziku, ali ne nužno i od predgrčkih koji poznaju najrazličitije oblike dvoglasi (*ἀφαιρός* „slab“, *πανδούρα* „trožična lutnja“, *κόβειρος* „lakrdijaš“, *ἀκραιφνής* „netaknut, čist“, *κάβαισος* „proždrljivac“, *ὄθιοβος* „ljubičasta prug, rub hitonske tkanine“).

⁵⁹ Današnji grad Enez smješten na egejskoj obali u europskom dijelu Turske, u blizini granice s Grčkom.

No, jedan se drugi, „nepriзнati“ dvoglas često javlja u predgrčkim riječima, a to je već spomenuto *-eu*,⁶⁰ koje se javlja u sredini riječi i često se smjenjuje s *-au* (*τέτευρον/τέταυρον* „kokoš nesilica, oglasna ploča“), često je i kod glagola (*ἥπεροπεύς* „varalica“ > *ἥπεροπεύω* „varati“), a položaj koji ga čini najposebnijim jest na kraju riječi, tj. ispred završnog *-s#* (v. str. 7.). S obzirom na to da su primjeri često vlastita imena (ranije spomenuti pridjev *βασιλεύς* → hrv. Vasilj, *Ἀχιλλεύς* „Ahilej“, *Ὀδυσσεύς* „Odisej“) završno *-eus* nekako odudara samostalnošću u odnosu na ranije položaje gdje bi ga se lakše moglo podvesti pod grčke odraze indoeuropskog *ew. No, što se tračkog tiče, ponovno postoji tek jedan takav primjer, gdje tomu završetku Duridanov (1975: 82) pretpostavlja grčko podrijetlo, a to je božanstvo *Rincaleus/Ringaleus*, gdje bi taj *deus magnus* mogao završni nastavak dobiti po uzoru na Zeusa (a početno *Rink-* povezuje sa stvnjem. *ringi* „lagan“ > njem. *gering* „malen, nizak“, niz. „malo, nebitno“).

⁶⁰ Naravno, kako grčki zorno čuva ie. dvoglase, ono je sasvim uobičajeno u nasljeđenim riječima (stgrč. *λευκός* „bijel“ < *lewk „sjati“, lat. *lux*, stind. *roká*, slav. *lučь*).

5. Uljezi u predgrčkom

Među brojnim riječima koje su ponuđene kao dio supstrata, zasigurno su se našle i neke za koje je vjerojatno ili vrlo izgledno da nisu predgrčke, ali to ne treba čuditi s obzirom na to da je njihov fond golem i tu nikako ne treba umanjiti Beekesov trud.

Tako za riječ *σάνδαλον* „sandala, vrsta ribe“ pretpostavlja predgrčko podrijetlo koje podupire smjenom osnove s oblikom *σάμβαλον*, no ona ne bi smjela ukazati ni na što više od posuđenice, koja je zapravo stigla iz orijentalnih jezika (ar. *ṣandāl*, san. *candana*), kao što je i samo drvo pristiglo s istoka. Također, jedna vrlo slična riječ zamišljena je kao predgrčka, iako se i ovdje čini kako je riječ o orijentalnoj posuđenici, a to je *σάνδον* „sanduk“, gdje ponovno vidimo prisutnost u orijentalnim jezicima, bili oni indoeuropski ili ne, koji su preuzeli oblik iz arapskog *ṣundūq* „škrinja, kutija“ (tur. *sandûk*, perz. *sandūq*).

Još jedna riječ koja ne mora nužno biti predgrčka, a prisutna je u grčkom i hrvatskom, jest *καλύβη* „koliba“, ali jedino u slučaju ako bi se glagol *καλύπτω* „skrivati“, iz kojeg je možebitno izvedena, povezalos i e. korijenom **kel-* > germ. *helma* > eng. *helm-et*, slav. *šelmъ*. Ipak, u tom slučaju nerazjašnjen ostaje sufix **-up* koji Beekes smatra jednim od obilježja supstrata (2010: xv). Uz to, još bi jedno izvođenje glagola moglo biti prisutno kod supstratne riječi *τύπανον*, a čini se da bi mogla biti izvedena iz oblika *τύπτω* „udarati“ (stind. *tópati* „ozljeđivati“, lat. *stupeō* < *(s)tewp-); usp. nenazalizirani oblik *τύπανον* (koji, istina, upućuje na posuđenost). Još jedan glagol da se svesti pod i e. korijen, čak i lakše nego prethodni, a to je *ἔψω* „kipjeti, ključati“, koji se veže uz arm. *ep^cem* „peći“ te kakvo i e. **sepH-*.

Riječ *martir*, u nešto izmjenjenijem značenju, u hrvatski je došla iz grčkog, preko latinskog *martys* (stgrč. *μάρτυρ*, od ranijeg *μάρτυς* „svjedok“), a ono bi moglo doći od i e. *(s)mer- „razmišljati, sjetiti se, brinuti se“ > stind. *smáрати* „sjetiti se“, perz. *šomordan* „zbrajati, računati“. *Heraj* je još jedna imenica koja je u hrvatski došla iz grčkog (*ἥρωας* „junak, gospodar“) koju Beekes smatra posuđenicom zbog mikenskog oblika *ti-ri-se-ro-e* (2013: 137) i završnog *-ōs*, ali koja se može izvesti od i e. korijena **ser-* u značenju čuvati (lat. *servō*, a neki smatraju i da božica Hera, tj. *Ἥρα* pripada istom korijenu).

Što se pridjeva tiče, mogu se izdvojiti neki koju su također ušli u hrvatski. Jedan od njih je *letargičan*, koji dolazi od grč. oblika *λήθαργος* značenja „mrtvilo, snenost“ kao imenice, a pridjevskog značenja „zaboravan“. Ovoj riječi Beekes (2010: 855-856) pripisuje predgrčko podrijetlo zbog postojanja drugog oblika (*λαίθαργος*) i tvrdi da nije njezina izvedenica, već samo pod utjecajem riječi *λήθη* „zaborav“⁶¹ (kao spoj *λήθη* + *ἀργός* „spor, koji ne radi“). Drugi pridjev koji se može spomenuti u hrvatskom je, kao i u brojnim drugim jezicima, prisutan kao prefiks *mikro-*, a dolazi od grč. *μικρός* „malen, nizak“. Pridjevu je moguće dati ie. etimologiju, pogotovo ako se uzme u obzir staroatički oblik *σ μικρός*, s početnim s-mobile koje je prisutno i u eng. *smicker* „elegantan, fin“⁶² te srvnjem. *smecker*⁶³ (od ie. *smēyg- „malen“), ali problem je što grčki oblik ne glasi *μυγρός koji bi pravilno odrazio ie. korijen.

Osim imenica i pridjeva, nekim vlastitim imenima Beekes pridaje predgrčko podrijetlo. Jedno od njih najčešće dolazi u množini, a to je *Ἄρπυια* „harpija“ – krilata zvijer ptičjeg tijela, snažnih kandži i ženske glave. Spomenute kandže vrlo su bitne zbog toga što jasno pokazuju da je naziv tih bića izveden iz glagola *ἀρπάζω* „otrgnuti, zgrabiti“, koji bi mogao biti povezan s ie. korijenom *serp- (lat. *sarpō* „obrezivati“, slav. *сърпъ* > hrv. *srp*), čemu bi se pridružila riječ *ἄρπη* „grabljivica, jastreb“, kao i hrv. „srp“. No, sufiks *-ag-* u glagolskom obliku Beekes ostavlja glagol predgrčkom fondu (2010: 137-138), iako on može biti analogija prema drugim glagolima na *-azō* (*φωνάζω* „dozivati“, *σπουδάζω* „studirati“). Jedna druga zvijer, mnogo mirnija, jest Sfinga, čija je etimologija također diskutabilna. S obzirom na to da postoje različiti oblici (*Φῖκα*, *Σφῖκα*, Beekes 2010: 1431-1432), jasan je Beekesov stav, ali nije loše spomenuti i predložen egipatski oblik *šzp* značenja „kip“ kao moguć etimon,⁶⁴ iako nategnut.

Uz to, nekim riječima pripisuje predgrčko podrijetlo, iako se one daju uklopiti u indoeuropske glasovne zakone. Takva je riječ *ῥάδιζ* „grana, list palme“, koju ne veže uz ie. oblik *wréh₂ds (lat. *rādīx* „korijen“, stir. *fren*, perz. *rīše* „korijen, osnova“), već je zbog semantičke veze smatra srodnom lat. obliku *rāmus* „grana“ (*wrā(d)m-mo-; 2010: 1271), kao i zbog oblika *ῥάδαμνος* u kojem početno kratko *a* ne može biti odraz ie. *wrh₂d-, već *ā*. Prema tomu, Beekes pretpostavlja oblike *wrad i *wrād koji bi sugerirali predgrčko podrijetlo. Uz to, postoji vrlo slična riječ i znači upravo korijen,⁶⁵ a to je *ρίζα*. S obzirom na to da je drukčiji vokalizam od prethodne riječi, veže je uz pgerm. *wurt-i- (got. *waurts* „korijen“, steng. *wyrt*

⁶¹ Također i ime jedne od pet grčkih rijeka, dosl. rijeka zaborava, uz Stiks, Aheron, Flegeton i Kokit, te Ocean koji okružuje svijet i predstavlja graničnu rijeku s podzemljem.

⁶² Semantička veza vidi se u švedskom glagolu *smickra* „laskati, nagovarati“.

⁶³ Možda i njem. glagol *schmecken* (hrv. *šmek*, *šmeker*) dolazi od istog korijena.

⁶⁴ https://en.wiktionary.org/wiki/%CE%A3%CF%86%CE%AF%CE%B3%CE%BE#Ancient_Greek

⁶⁵ Najprije u botanici, ali značenje je prešlo i na matematiku i gramatiku.

„biljka“ > eng. *wort*,⁶⁶ njem *Wurz* „biljka, korijen“, *Ge-würz* začin“ → hrv. *gvirc*) te kelt. **wradi-* > velš. *gwraidd* „korjenje“ (2010: 1285). Početno se *w* vidi u starijim oblicima: u eolskom *βπίζα* i *βρίσδα*, a ponajprije u mik. *wi-ri-za* (usp. promjena *wr* > *br* uobičajena tračkom), a takva izgovorna i značenjska sličnost trebali bi biti dovoljni argumenti za ie. podrijetlo. Istina, oblik može podsjećati na raniji trački primjer *bríza* (v. str. 10), ali predstavlja sasvim drukčiji korijen i semantički je kudikamo manje uvjerljivo.

Na koncu, može se spomenuti još jedna riječ zabilježena u antičkim izvorima kao tračka, iako joj Beekes navodi isključivo predgrčko podrijetlo, a to je na početku rada spomenuta *bólinthos*, gdje izglednoj indoeuropskoj riječi sumnja u podrijetlo zbog sufiksa *-nth* (Beekes 2013: 73).

⁶⁶ Prisutno u složenicama poput *mugwort* „vrsta pelina“.

6. Zaključak

Ovaj rad bavio se pitanjem odnosa dvaju različitih jezika, među kojima je jedan izuzetno slabo posvjedočen, a drugi zapravo posvjedočen putem jezika koji je upravo cilj usporedbe, i to jedan od dva velika jezika antike – starogrčki. Točnije, bavio se ponajprije mogućnostima kojima je trački utjecao na jezik starih Grka kako bi se vidjelo postoje li obilježja nepoznatih podrijetla u grčkom pripisanih supstratu, kojemu se ionako većina nedoumica pripisuje, koja bi mogla pripadati tračkom.

Prije svega, trebalo je opisati što se točno smatra predgrčkim supstratom, a u tu se svrhu koristio rad Beekesa i njegov *Etimološki rječnik grčkog* kao izvor. Kako rad ne bi otišao preširoko, većinom se oslanjao i nije opovrgavao tvrdnje da je predgrčki bio neindoeuropski jezik, kad je ionako rječnik, pogotovo njegov uvod o predgrčkom, korišten kao fond riječi. Naravno, sami je uvod ukratko analiziran, tj. jezična obilježja koja pomažu u pronalasku supstratnih riječi u grčkom, uz pokoji komentar ili sugestiju koje bi se putem javile.

S druge strane, jasno je što je bio trački i tko ga je govorio, kao što je i opisano kako bi se opisao kontekst Tračana na Balkanu. Ali, nažalost, izvori tog jezika rijetki su i ne mogu pretjerano pomoći u analizi – usprkos nekolicini imena koja su ostavila traga u proučavanju ovog indoeuropskog jezika. Naravno, njegovo podrijetlo ponukalo je na detaljniju analizu obilježja koja izvori nude kako bi ga se približilo kojoj drugoj indoeuropskoj jezičnoj skupini, ali čini se da malobrojnost izvora ne može konkretnije pripojiti trački nekoj od njih. Također, što se izvora tiče, najveću su pomoć ponudili radovi Duridanova (uz poneka druga imena), ali kako su njegovi radovi djelomično subjektivni i sadrže različite greške ili zastarjele indoeuropeističke poglede, opskurnost tračkog ostaje nepromijenjena. Na koncu, što se samih obilježja tiče, može se ponoviti kako postoje nedoumice i nepoznanice oko razvoja ie. *o ili ie. okluziva u tračkom, gdje se otvara prostor daljim istraživanjima vezanima uz njegov razvoj i položaj.

Rad u nastavku konačno donosi usporedbu obilježja dvaju jezika. Prije svega, riječ je o morfološkim, ponekad i fonološkim obilježjima, premda se posezalo i za semantikom u pojedinim slučajevima predloženih utjecaja na grčki. Naravno, kako je trački kudikamo

slabije posvjedočen, težina primjera i analize pala je na predgrčki supstrat. No, iz istih se razloga nije pretjerano ulazilo u obilježja koja posjeduje samo supstrat, već samo ona koja su prisutna i u tračkom. Tako su usporedbe prošle pojedini nastavci i sufiksi, ali i fonološka obilježja poput geminata ili epenteze, kao i pojedine skupine suglasnika kojima se pokušalo utvrditi jesu li uopće slijedovi ili samo u dodiru te jesu li mogle utjecati na grčki. Naravno, presudnu je ulogu imala malobrojnost izvora u tračkom, s obzirom na to da je u većini primjera teško bilo s potpunom sigurnošću nešto smatrati tračkim, ali jednako je tako važno svako obilježje koje se javlja na tako malom broju riječi. Na koncu, čini se kako bi se skupina *-str-* i završni sufiks *-as#*, kao i početno *#s-* mogli smatrati tračkim, dok skupina *-nth* ili koja od geminata nešto teže, iako nije nemoguće. Ipak, kako je posvjedočenost tračkog mala, ovaj je rad pokušao dati bolji uvid u mogućnosti njegova utjecaja na grčki.

Uz usporedbu tračkog i predgrčkog supstrata s grčkim, rad donosi i kraći pregled nekolicine riječi za koje se ne mora nužno tvrditi da su predgrčke. Naravno, kako su se tek javile usputno i nisu bile u fokusu rada, nije ih mnogo i predstavljaju tek informativni etimološki dio.

Na koncu, može se reći kako je riječ o radu čiji cilj nije bio potvrditi kakvu početnu tezu ili otkriti/potvrditi glasovne zakone, već predstaviti predgrčki kao neindoeuropski izvor grčkog te trački kao moguć indoeuropski u pojedinim jezičnim obilježjima, kao kraći pregled dvaju ne toliko poznatih jezika i njihov odnos prema jeziku koji je od antike ponajviše leksikom prisutan diljem svijeta.

Summary:

The title of this paper, „Trački jezik i predgrčki supstrat: podudarnosti i razlike“, roughly translated as: „Thracian Language and Pre-Greek Substrate: Similarities and Differences“, suggests that no proper initial goal was set in writing it, but rather how it was more of a review of features shared between the two languages – or those that are not. Also, they were presented with a mean to connect one of the languages to Ancient Greek – especially Thracian. Therefore, the paper relied on Robert S. P. Beekes' *Etymological Dictionary of Greek* as a source of what is considered Pre-Greek, and it mostly followed I. Duridanov's *Die*

Sprache der Thraker as a source for Thracian features and vocabulary. Before any comparison, short analyses were used as introductions to the titular languages, with the idea of explaining any issues related to the phonology or morphology of what is considered Pre-Greek, as well as those regarding the vague sources of Thracian (or its mere position in the Indo-European language family). And, of course, it went through many issues with reconstructing its vocabulary and language features. Finally, the comparison showed that the two languages may have influenced Ancient Greek in different areas, but any precise influence is hard to propose since sources of Thracian are scarce and many Pre-Greek features are not quite certain – but this does not mean that we can say for certain that there were no features introduced to Ancient Greek. By the end, an additional chapter connected to etymology was added to show a few examples of words that are not necessarily Pre-Greek as they are considered in Beekes' *EDoG*. In the conclusion, the scope of the paper is recapped, stating how some of the features described and discussed may belong to a Pre-Greek, or even Thracian origin.

Literatura:

Beekes, R. S. P. (2010) *Etymological Dictionary of Greek, Vol I, Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series*, Boston – Leiden: Brill

Beekes, R. S. P. (2013) *Pre-Greek: Phonology, Morphology, Lexicon, vol 2, Brill Introductions to Indo-European Languages*, Boston – Leiden: Brill

Derksen, R. (2008) *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon, Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series*, Boston – Leiden, Brill

Detschew, D. (1957) *Die Thrakische Sprachreste*, Beč: Rudolf M. Rohrer

Dragnea, M. (2014) *The Thraco-Dacian Origin of the Paparuda/Dodola Rain-Making Ritual, Brukenthalia: Romanian Cultural History Review*, Nr. 4, Sibiu – Hermannstadt, 2014. URL: http://www.academia.edu/9334808/The_Thraco-Dacian_Origin_of_the_Paparuda_Dodola_Rain-Making_Ritual_Brukenthalia_Acta_Musei_No.4_2014

Duridanov, I. (1975) *Die Hydronimie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, Köln: Böhlau-Verlag

Duridanov, I. (1985) *Die Sprache der Thraker*, Hieronymus Verlag: Neuried

Kapović, M. (2008) *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*, Matica hrvatska: Zagreb

Katičić, I. (1976) *Ancient Languages of the Balkans, Part one, Trend in Linguistics: State-of-the-Art Reports*, Haag – Pariz: Mouton

Ligorio, O.; Lubocki A. (2018) *Phrygian; Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*, Berlin – Boston, 1816-1831, 2018.

URL:

https://www.academia.edu/36922557/O._Ligorio_and_A._Lubotsky_Phyrgian_in_Jared_Klein_Brian_Joseph_Matthias_Fritz_eds._Handbook_of_Comparative_and_Historical_Indo-European_Linguistics._Berlin_Boston_2018_1816-1831

Matasović, R. (2001) *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Matica hrvatska: Zagreb

Pokorny, J. (1930), *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, band I*, Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter und Co.

Polančec, J. (2010) *Etymological Dictionary of Greek: Beekes with the Assistance of Lucien Van Beek*, SL 70, 257-267, 2010. URL: <https://hrcak.srce.hr/62324>

Reichenkron, G. (1966) *Das Dakische*, Hildenberg: Carl Winter Universitätsverlag

Russu, I. I. (1969) *Die Sprache der Thrako-Daker*, Editura Științifică: Bukureșt

Schwyzler, E. (1939) *Griechische Grammatik*, erster Band, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung

Witczak, K. (2012) *Studies in Thracian Vocabulary I-VII*, Studia Indogermanica Lodziensia VII, 2012. URL: http://www.academia.edu/25248385/Studies_in_Thracian_vocabulary_I-VII

Poveznice:

<https://academiaprisca.org/indoeuropean.html>

https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

https://en.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Main_Page